

**Föräldraskap och vårdnadsansvar
ur ett
manligt genusperspektiv**

av Lena Celanders-Jørgensen

lena.celandersjorgensen@telia.com

Examensarbete 20 poäng i civilrätt

Juridiska institutionen

Stockholm vårterminen 2003

Handledare Johanna Schiratzki

Docent i civilrätt vid Stockholms universitet

**”Och en sovsäck på ett golv hos en jag kände
Rättshjälpen, hemskillnad
Du fick grabben du för jag var man
Du fick möblerna och nya grammofonen
Samt min halva lön i underhåll för sonen
Blott för detta faktum att du var en kvinna
Och så det att jag var man”**

Allan Edwall

Du och jag/Färdknäpp 1981

**”Så enkelt när vi träffades
Nu är allt en härva
Och vad får jag se av barnen?
En fjortondagars skärva?”**

Ulf Lundell

Fri man i stan/Den vassa eggen

1. INLEDNING	4
1.1. Bakgrund	4
1.2. Frågeställning och syfte	4
1.3. Metod	5
1.4. Material	5
1.5. Avgränsningar	5
2. FÖRÄLDRASKAP	6
2.1. Barnperspektivet	6
2.2. Olika föräldrabegrepp	7
2.2.1. Moderskap – Faderskap	7
2.2.2. Biologisk förälder	7
2.2.3. Rättslig förälder	8
2.2.4. Vårnaden	9
2.2.4.1. Vårnadsansvaret ensamt och gemensamt	10
2.2.4.2. Legal vårdnad och faktisk vård	12
2.2.5. Boförälder	13
2.2.5.1. Folkbokföringen	14
2.2.5.2. Ekonomiska konsekvenser av boendet	14
2.2.6. Umgängesförälder	15
2.2.7. Social förälder	17
2.3. Föräldrarättigheter	18
3. GENUSPERSPEKTIVET	20
3.1. Konsekvenserna av gällande rätt	20
3.1.1. Familjen	21
3.1.2. Föräldrarna	22
3.1.2.1. Moderskapet	23
3.1.2.2. Faderskapet	23
3.2. Diskussionerna bakom gällande rätt	25
3.2.1. Ds 1995:2 Pappagruppens slutrapport	25
3.2.2. SOU 1995:79 Vårdnadstvistutredningen	26
3.2.3. Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge	26
3.2.4. Ds 1999:57 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar	27
3.3. Remissvar gällande lagförslaget Ds 1999:57	28
3.3.1. Argument för förslaget i dess helhet	29
3.3.2. Argument för förslaget men utan tre månaders regeln	29
3.3.3. Argument mot förslaget	30
3.3.4. Argument som inte tidigare berörts	31
3.4. Egen analys	32
Källförteckning	36

1. Inledning

1.1. Bakgrund

”Ett barn blir till. För att skapa ett barn behövs en mamma och en pappa. Det är lika självklart, när det gäller den psykologiska tillblivelsen av ett barn som när det gäller den fysiska. Barn är en produkt av sina föräldrar. Biologiskt lämnar de sina gener, sina ärftliga förutsättningar till barnet, och miljön, livslopp, omständigheter modifierar och utvecklar dessa genetiska förutsättningar till den enskilde individens unika biologiska varelse”¹

Föräldraskap är en viktig del av människors liv. Familjelivet upplevs som det nav kring vilket resten av livet cirklar. Att bli förälder är stort. Barnets existens är beroende av att föräldraansvaret uppfylls. Vem har ansvaret för barnet, vem ska ta ansvaret och vem får ansvaret? Sett ur ett jämställdhetsperspektiv² har familjerätten och då alldeles särskilt vårdnadsansvaret en omvänd struktur, där det är männens rättsliga ställning som måste uppdateras till samma nivå som de förväntas leva upp till i sin föräldraroll socialt, praktiskt och då också rättsligt. Hur ser svensk lagstiftning på ansvaret för barnet? Klart är att Föräldrabalken (FB) gör skillnad på kvinnors och mäns rättigheter och skyldigheter när det gäller att få ta ansvar för sitt barn. Vilket på intet sätt gynnar barnets grundläggande rätt till båda sina föräldrar.³

1.2. Frågeställning och syfte

Varför ett genusperspektiv på föräldraskap? Förälder är man väl oavsett kön? Men när barnet är fött spelar könet en roll. Inte barnets kön, utan vilket kön du har som förälder. De rättsliga banden till ditt barn tar sig olika uttryck och ger konsekvenser beroende på om du blivit mamma eller pappa. Vilka föreställningar om kön finns underförstått inbäddade i juridiken och vilka är avgörande för föreställningen om familjen?⁴ Det grundläggande syftet är att alla ska ha lika rättigheter och kunna åtnjuta samma rättsliga skydd oavsett kön.⁵ De grundläggande strukturerna och sättet att tänka och förstå rätten utifrån kön/genus måste omdefinieras så att rätten blir könsneutral. En formell likabehandling innebär att rätten intar en position av status quo i förhållande till jämställdheten i samhället.⁶ Rätten ska alltså i sin funktion vara lika användbar för båda könen. Rätten ska med andra ord utgå från en verklighetsbild som tar hänsyn till och passar mäns såväl som kvinnors situation. Genusforskningen har som utgångspunkt strävat efter att analysera rätten utifrån kvinnors levnadsvillkor. Att studera rättsregler utifrån det perspektivet bygger på en ideologikritik om att rätten är manlig, att den är skapad av män för män.⁷ Min uppsatsen

¹ Torgny Gustavsson, överläkare i barn- och ungdomspsykiatri Växjö, citat, hämtat från DS 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, bilaga 1, s. 121.

² ”Jämställdhet innebär att kvinnor och män har lika rättigheter, skyldigheter och möjligheter att: ha ett arbete som ger ekonomiskt oberoende, vårda hem och barn samt delta i politiska, fackliga och andra aktiviteter i samhället.” Citat från Statistiska Centralbyrån, PÅ tal om kvinnor och män, 2000.05, s. 1.

³ Se avsnitt 2.1 om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter, barnkonventionen, antogs 1989, artikel 18.

⁴ Gunnarsson Åsa, Familjeföreställningar, om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2001, s. 14.

⁵ Svensson Eva-Maria, Genusforskning inom juridiken, andra upplagan, högskoleverket, Sverige, 2001, s.11.

⁶ Gunnarsson Åsa, a a, not 4, s. 20.

⁷ Gunnarsson Åsa, a a, not 4, s. 11.

tar sikte på motsatsen då jag menar att regleringen av föräldraskapet i gällande rätt har en omvänd struktur.

Syftet med att se på föräldraskapet ur det motsatta perspektivet är dels att skapa en balans för att möjliggöra för båda föräldrarna att kunna kombinera föräldraskap och förvärvsarbete men också att klargöra förutsättningarna för ett manligt föräldraskap. Med ett manligt genusperspektiv på föräldraskapet vill jag markera att föräldraskapet bör ses som en helhet bestående av två föräldrar.

1.3. Metod

Genusforskningen inom juridiken är en tvärvetenskaplig disciplin både när det gäller val av frågeställning, teorier, metod och begrepp. Att se på juridiken ur ett genusperspektiv innebär att man studerar mönster istället för enstaka händelser. Vilken syn har vi på rätten, hur legitimeras den och vad är dess funktion i relation till oss människor som har att följa lagen?⁸ Man tittar på manligt och kvinnligt som grupp, inte som enskilda individer. Med begreppet genus markeras på ett tydligare sätt att innebörden av kön (både manligt och kvinnligt) är bestämd av sitt historiska och rumsliga sammanhang. Genus kan därmed användas som ett redskap för att studera betydelsen av kön i juridiken. Genusbegreppet lyfter fram relationen mellan könen och hur lagen uttrycker och reproducerar den.⁹ Juridiken närmar sig idag det politiska området och det går inte att se rätten som ett slutet system skilt från moral, etik eller politik.¹⁰ Ett sociologiskt perspektiv är oundvikligt då den rättsliga konstruktionen av föräldraskapet måste ställas mot den verklighet där reglerna är avsedda att fungera.¹¹

1.4. Material

Det material jag har använt mig av i min uppsats är såsom den tvärvetenskapliga ansats jag antagit. För att belysa uppsatsens genusformulering har jag även använt mig av material som inte ses som primärt rättskällematerial. Empiriskt material har varit en nödvändighet för att belysa frågeställningen från flera håll och få en tydlig och klar bild av ämnet.

1.5. Avgränsningar

För att fokusera på föräldraskap ur ett manligt genusperspektiv är utgångsläget i min uppsats att föräldrar är kapabla föräldrar. Föräldrar som inte brister utan ska fortsätta vara föräldrar så mycket de bara kan. Med andra ord helt vanliga föräldrar.

Jag avser att koncentrera min uppsats på gällande civilrättslig lagstiftning i FB. Jag kommer att studera genusperspektivet i några av de bakomliggande diskussionerna som lett fram till nu gällande rätt och till det senaste lagförslaget DS 1999:57 om gemensam vårdnad för ogifta föräldrar.¹²

⁸ Svensson Eva-Maria, a a, not 5, s. 11-12.

⁹ Svensson Eva-Maria, a a, not 5, s. 7.

¹⁰ Svensson Eva-Maria, a a, not 5, s. 33.

¹¹ Singer Anna, Föräldraskap i rättslig belysning, Iustus Förlag, Uppsala, 2000, s. 41.

¹² Justitiedepartementet Regeringskansliet, DS 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, Stockholm, 1999.

2. Föräldraskap

2.1. Barnperspektivet

Förälder är man i relation till det enskilda barnet. Barnet som subjekt, som bärare av sina egna rättigheter.

Alltsedan Sverige ratificerade FN:s konvention om barnets rättigheter¹³ har ett intensivt arbete förts för att klargöra barnets rättigheter, dels genom lagstiftning och dels genom upplysning och spridning av kunskap om barnkonventionen. 1993 inrättades myndigheten Barnombudsmannen (BO) med uppgift att bevaka barnkonventionens efterlevnad. Barnkonventionen betonar att barnet är bärare av sina egna rättigheter. Barnet har rätt att få sina grundläggande behov tillgodosedda, att få skydd mot utnyttjande och diskriminering, att få uttrycka sin åsikt och att bli respekterad.

Flera artiklar i barnkonventionen behandlar barnets rättigheter i förhållande till sin familj och sina föräldrar.¹⁴ Artikel 7.1 ger barnet rätt att så långt som möjligt få vetskap om sina föräldrar och bli omvårdad av dem. I artikel 9.1 ges barnet rätt att inte skiljas från sina föräldrar mot deras vilja om det inte är till barnets bästa att så sker, exempelvis på grund av övergrepp mot barnet, vanvård eller då föräldrarna lever åtskilda och ett beslut måste fattas angående barnets vistelseort. I artikel 9.2 ges barnet rätt att ha synpunkter på förfarandet enligt artikel 9.1 och i artikel 9.3 ges barnet en rätt att ha en regelbunden och direkt kontakt med båda föräldrarna utom då det strider mot barnets bästa. Artikel 14.2 stadgar om barnets rätt att få ledning av sina föräldrar under sin uppväxt. Artikel 16 stadgar om barnets rätt till privat och familjeliv.

Viktigast kan artikel 18 sägas vara. Där stadgas om barnets rätt till båda sina föräldrar och föräldrarnas gemensamma ansvar för barnets uppfostran och utveckling. Artikeln kan läsas tillsammans med artikel 5 som är en spegel av artikel 18. I artikel 5 ges ett skydd för föräldrarna att få utöva sina rättigheter och skyldigheter gentemot barnet och artikeln blir därmed indirekt också barnets rättighet. Flera artiklar är formulerade som rättigheter för barnet och föräldrarna gemensamt. Dock får aldrig föräldrarnas intresse överskugga skyddet av barnets rättigheter. I artikel 18 stadgas att för föräldrarna ska barnets bästa komma i främsta rummet. Barnets rätt till sina föräldrar, sin familj ska ses i ljuset av barnets bästa. Det betyder att häri ligger en klar markering, en skiljelinje mellan förälderns rättighet till barnet och barnet som bärare av sina egna rättigheter till föräldrarna och familjen. Barnet ska ses som en egen person med självständiga behov som i bästa fall överensstämmer med föräldrarnas rättigheter men som oavhängigt detta ska tolkas utifrån barnets självständiga rättigheter. I FB är barnets rättigheter reglerade genom FB 6:1 och FB 6:15.

I barnkonventionens portalbestämmelse artikel 3 framkommer att barnets bästa alltid skall sättas i främsta rummet vid alla åtgärder som berör barn. Detta gäller alla barn och alla beslut vare sig de vidtas av det offentliga eller privata, av myndigheter eller domstolar eller av lagstiftande organ. Såväl domstolar, myndigheter, kommuner och landsting skall ta hänsyn till de rättigheter som fastslås i barnkonventionen om barnets bästa och barnets rätt att komma till tals. Vad är då barnets bästa? Svårigheten med barnets bästa är att även om frågan är tydlig, enkel och klar så finns inget fixerat eller enkelt svar. Då begreppet är direkt kopplat till barnet måste barnets bästa tolkas utifrån varje enskilt barn som berörs av ett beslut.

¹³ Barnkonventionen ratificerades av Sverige 21 juni 1990, konventionen antogs av FN 20 november 1989.

¹⁴ Se artiklarna; 5, 7.1, 8.1, 9.1-3, 10.2, 12, 14.2, 16, 18, 19, 27.2 och 27.4.

En annan svårighet är att begreppet på intet sätt är statiskt utan ständigt är stadd i förändring. Barnets bästa förändras i tiden, då vår syn och vår kunskap kring barn förändras. Fördelarna med ett begrepp som barnets bästa är att när vi dels genom barnkonventionen och genom FB 6:2 a har uppställt ett krav på att barnets bästa ska komma i främsta rummet så blir vi tvingade att tillmäta barnet en betydelse. Enligt FB 6:2 a skall barnets bästa komma i främsta rummet vid alla frågor som rör vårdnad, boende och umgänge.

2.2. Olika föräldrabegrepp

De flesta skulle inte ha några svårigheter att beskriva vad en förälder är och vem som är förälder. Förälder är en mor och en far, någon som har barn. Begreppsffären för föräldraskap blir betydligt mer komplicerat så fort föräldraskapet graderas, ifrågasätts eller ska förklaras. Dels i FB och dels i den juridiska doktrinen används olika definitioner och begrepp på föräldern för att klargöra visst föräldraskap. I kontakt med myndigheter, vid konflikt och vid bedömningar möts föräldern av dessa olika begrepp och framför allt bemöts utifrån värdet på sitt föräldraskap, sin föräldrastatus.

Vissa föräldrabegrepp är synonyma till varandra, det vill säga att innebörden av begreppen är densamma. Vilket kan skapa en osäkerhet i möjligheten att förstå vad exempelvis en myndighet menar när den benämner viss förälder.

2.2.1. Moderskap – Faderskap

Vem som ska anses vara barnets moder och fader regleras i FB 1 kapitel. Moderskap uppstår genom presumtionen att den som föder ett barn är dess moder. Någon direkt lagreglering finns därför inte. Moderskap är genom barnets födelse direkt given. Rättsverkningarna vid registrerat moderskap innebär att modern får full status som rättslig förälder¹⁵ med samtliga dess rättigheter och skyldigheter det vill säga arvsrätt, vårdnadsansvar, umgängesrätt, underhållsskyldighet och förmyndarskap. Faderskapet är inte direkt kopplat till barnet utan måste passera modern, på så sätt att det är faderns relation till modern som är avgörande för hans status som förälder. Är fadern gift med modern regleras faderskapet i FB 1:1 genom en faderskapspresumtion, där det stadgas att man gift med modern är att anse som barnets fader. Är modern inte gift med fadern regleras faderskapet i FB 1:3-4 där det stadgas att faderskap för ogift man kan inträda antingen genom bekräftelse eller fastställelse. Bekräftelsen och fastställelsen ska godkännas av både modern och socialnämnden för att bli giltig. Rättsverkningarna för gift mans faderskap är likvärdiga med moderns. Rättsverkningarna för en ogift mans faderskap ger inte full status som rättslig förälder.

2.2.2. Biologisk förälder

När föräldraskapet fastställs genom FB 1-3 kapitel utgör det biologiska ursprunget grunden för föräldraskap. Det vill säga moderskap och faderskap är direkt kopplat till det biologiska ursprunget och ger rättsverkningar till arv och underhåll.¹⁶ Begreppet biologiska föräldrar används främst i samband med att skydda barns rätt till kännedom om sitt ursprung. Fastställande och kunskap om det biologiska ursprunget formuleras också som en rättighet för barnet. Barnkonventionen artikel 7 slår fast att barnet har rätt till vetskap om föräldrarna, en rätt till kunskap om sitt biologiska ursprung. Det biologiska

¹⁵ Se nedan vid 2.2.3.

¹⁶ Schiratzki Johanna, Vårdnad och vårdnadstvister, Norstedts juridik, Stockholm, 1997, s. 201.

föräldraskapets betydelse för det enskilda barnet har betonats i samband med rätt till umgänge och vid adoptioner.

Termen genetisk förälder används för att beteckna den som donerat sperma eller ägg och därmed bidragit till ett barns tillkomst.¹⁷ Även gentekniken ger idag individen, barnet¹⁸ en möjlighet att kartlägga sitt ursprung och därmed fastställa det biologiska släktskapet.¹⁹ Genetiskt föräldraskap likställs inte med biologiskt föräldraskap och är därför inte kopplat till rättsligt föräldraskap med dess rättsverkningar.

Biologiskt föräldraskap vilar på rätten för barnet att ha en mor och en far vilket i sin tur ger rättsligt föräldraskap. Kan man visa på biologiskt föräldraskap, följer med detta ett paket av rättsföljder.²⁰ Ett exempel är att biologiska föräldrar är de enda enskilda som har talerätt i umgängesfrågor FB 6:15 a och i adoptionsfrågor FB 4:5 a.

2.2.3. Rättslig förälder

Begreppet rättslig förälder står inte uttryckligen i FB utan är ett samlingsbegrepp för den rättsliga konstruktion som FB anger. Vid fastställelse av vilka som är barnets föräldrar och de till föräldraskapet knutna rättsverkningar. Rättslig förälder är den som erhållit status som förälder och därmed erhållit de rättigheter och skyldigheter som därmed är förenade.²¹ Barnets biologiska föräldrar ska så långt som möjligt ges rättslig status som förälder.²²

En utgångspunkt för rättsligt föräldraskap är att ett barn har rätt till två föräldrar. Som huvudregel ska det vara barnets biologiska föräldrar. Med rättslig status som förälder följer ett ansvar för barnet. Ansvaret regleras i FB. Syftet med regleringen är att ge barnet familjetillhörighet, kännedom om sitt biologiska ursprung och att ge barnet någon som tar rättsligt ansvar för barnet, det vill säga någon som har ansvaret för att barnet får en god omvårdnad. På så sätt kan man tillgodose tre för barnet viktiga intressen.²³

Att rättsligt föräldraskap ska fastställas antas vara till barnets bästa. Utan rättsliga föräldrar finns inte någon som kan åläggas ansvaret för barnet, som finns uttryckt i de till föräldraskapet knutna rättsverkningarna. Svensk lagstiftning markerar att ett barn ska tas om hand, har en rätt att tas om hand av sina föräldrar.²⁴ Fastställelsen av rättsligt föräldraskap har därmed ett dubbelt syfte; dels att tillgodose barnets rätt till kännedom om det biologiska ursprunget, dels att utpeka någon ansvarig för barnet.²⁵

Rättsligt föräldraskap är förbundet med ett paket av rättsverkningar i förhållande till barnet. Dessa omfattar såväl rättigheter som skyldigheter; arvsrätt, underhållsskyldighet, umgängesrätt, förmyndarskap och vårdnadsansvar. Dessa är alla rättsverkningar som knutits till status som rättslig förälder. Biologiskt

¹⁷ Singer Anna, a a, not 11, s. 43.

¹⁸ Se Lagen (1984:1140) om insemination 4 §.

¹⁹ Singer Anna, a a, not 11, s. 29.

²⁰ Singer Anna, a a, not 11, s. 529.

²¹ Singer Anna, a a, not 11, s. 42.

²² Singer Anna, a a, not 11, s. 525.

²³ Singer Anna, a a, not 11, s. 381 och s. 400.

²⁴ Singer Anna, a a, not 11, s. 27.

²⁵ Singer Anna, a a, not 11, s. 400.

föräldraskap leder till rättsligt föräldraskap som leder till ett paket av rättsverkningar. Men att vara rättslig förälder är inte ett likvärdigt begrepp för alla biologiska föräldrar. Att vara rättslig förälder har olika innebörd, definieras olika, ser olika ut, har enkelt uttryckt olika innehåll i paketet beroende på dels kön och dels civilstånd. Faderskapet definieras som ett mellanbegrepp mellan rättsfaktum och rättsföljd.²⁶ En klar skiljelinje i betydelsen rättslig förälder uppstår. Faderskapet kopplat till äktenskapet genom FB 1:1 ger direkt effekt till FB 6:2. Det innebär att modern och den med modern gifta fadern blir bärare av hela rättighets och skyldighetspaketet. Den med modern icke gifta fader får inte fullgott rättsligt innehåll i sitt paket. Den ogifta fadern blir rättslig förälder utan alla de i FB 6 kapitel angivna rättigheterna. För den ogifta fadern blir paketet mindre fullständigt; arvsrätt, underhållsskyldighet, umgängesrätt och talerätt. En starkare betoning på skyldigheter än rättigheter. Omformulerat kan det förklaras så här: Faderskapsbekräftelsen, fastställelsen ger inte full effekt som rättslig förälder. För att uppnå status som rättslig förälder på lika villkor som modern och den med henne gifta fadern, måste han genomgå ytterligare en prövning. Rätten till fullt vårdnadsansvar kan om modern accepterar det, göras genom fastställelse hos socialnämnden, vilket sker i de allra flesta fall,²⁷ eller vid tvist hos domstol.²⁸

Effekterna av begreppet rättslig förälder får därmed olika betydelse beroende på om vårdnadsinstitutet är en del av det rättsliga föräldraskapet eller inte. Påpekas bör att rättsligt föräldraskap inte innebär en skyldighet att ta ansvar för den faktiska vården²⁹ av barnet varken för modern eller fadern.³⁰

2.2.4. Vårnaden

Att ta vård av sitt barn är för de allra flesta en naturlig del i att bli förälder. Lagstiftaren skiljer ut begreppet vårdnad från det biologiska och det rättsliga föräldraskapet. Att ta hand om sitt barn och vårda det är inte liktydligt med att ha vårnaden om barnet.

Vårnaden regleras i FB 6 kapitel och är den mest betydande delen av det rättsliga föräldraskapet. Är föräldrarna gifta inträder automatisk gemensam vårdnad vid barnets födelse. Även om föräldrarna senare skiljs kvarstår vårdnaden FB 6:3. Är föräldrarna inte gifta med varandra är modern ensam vårdnadshavare. När faderskapet är fastställt³¹ kan fadern antingen genom senare giftermål med barnets moder FB 6:3 få vårdnaden eller gemensamt med modern anmäla gemensam vårdnad till socialnämnden FB 6:4. Sedan 1 oktober 1998 kan fadern även mot moderns vilja begära att rätten dömer till gemensam vårdnad FB 6:5. Föräldrarna kan även avtala om enskild eller gemensam vårdnad och få avtalet godkänt av socialnämnden FB 6:6. Den ogifta mannen måste i motsats till den gifta mannen vidta särskild åtgärd för att få ta del i vårdnadsansvaret.³² Denna ordning har vid flertalet tillfällen diskuterats

²⁶ Saldeen Åke, Agell Anders, Faderskap, vårdnad, adoption, femte upplagan, Iustus Förlag, Uppsala, 1991, s. 20.

²⁷ Socialtjänst 2002:5, familjerätt 2001, Socialstyrelsen. 97% av ogifta sammanboende och 55 % av ogifta som inte är sammanboende, registrerade gemensam vårdnad år 2001.

²⁸ Se om vårdnad avsnitt 2.2.4.

²⁹ Se om faktisk vård avsnitt 2.2.4.2.

³⁰ Singer Anna, a a, not 11, s. 448.

³¹ Se avsnitt 2.2.1 om faderskapsbekräftelse, fastställelse.

³² Singer Anna, a a, not 11, s. 462.

av lagstiftaren och var senast uppe till diskussion 1999 med ett lagförslag om gemensam vårdnad för ogifta föräldrar.³³

Vilka är då skillnaderna mellan att ha ett legalt (rättsligt) vårdnadsansvar och att vara förälder utan vårdnadsansvar? Är dessa skillnader viktiga?

2.2.4.1. Vårdnadsansvaret ensamt och gemensamt

Att ha vårdnaden om ett barn innebär ett fullt rättsligt ansvar för barnets person. Ansvaret regleras i FB 6 kapitel. Vårdnadsansvaret är formulerat både som en rättighet och en skyldighet för föräldern.³⁴ Skyldigheten att ta hand om sitt barn på bästa sätt FB 6:1-2 och rättigheten att bestämma i frågor som rör barnet FB 6:11-13.

Den som har vårdnaden om ett barn har enligt FB 6:2 st 2 ansvar för barnets personliga förhållande och ska se till att barnets behov enligt FB 6:1 blir tillgodosedda. Vårdnadshavaren har också i relation till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter en tillsynsplikt. Skyldigheten att se till att barnet står under tillsyn samt att försörja barnet och att se till att barnet får en utbildning är sammantaget de grundläggande behov som vårdnadshavaren ska tillgodose FB 6:1-2. Eller som man kan uttrycka det ramen för vårdnadshavarens skyldigheter.³⁵ Rättigheten består i en bestämmanderätt FB 6:11-13. Bestämmelsen infördes då lagstiftaren såg den som en förutsättning för att vårdnadshavaren skulle kunna fullgöra sin skyldigheter gentemot barnet.³⁶ Vårdnadshavaren ges beslutanderätt när det gäller barnets grundläggande fri och rättigheter så länge barnet inte själv uppnått den mognad som krävs för egen bestämmanderätt.³⁷ Vårdnadsinstitutet utgör ett statusförhållande i relationen barn och förälder.³⁸ Vårdnaden ingår i och utgör en betydande del av vad som tidigare betecknades som föräldramakt.³⁹ En makt som innebär rätten att få bestämma över barnet även i relation till den förälder som inte är vårdnadshavare. Exakt var gränsen går mellan rättigheter och skyldigheter är svårt att precisera då dessa funktioner går in i varandra.⁴⁰ Vari består då denna makt, rättighet och skyldighet som vårdnaden omfattar? Enklaste sättet att tydliggöra skillnaderna är en enkel uppställning av de rättsverkningar som följer med föräldern, beroende på om denna har vårdnaden eller inte.

- Förälder utan vårdnadsansvar; arv, underhåll, höras vid adoption, talerätt för vårdnad, umgängesrätt och informationsrätt.
- Förälder med vårdnadsansvar; arv, underhåll, samtycke vid adoption, talerätt vårdnad, tillse umgänge, informationsplikt, namn, medborgarskap, förmyndarskap, medicinsk vård, sekretess, religion, pass och ansvar.

³³ Ds 1999:57, a a, not 12.

³⁴ Singer Anna, a a, not 11, s. 90.

³⁵ Singer Anna, a a, not 11, s. 437 f.

³⁶ Prop. 1981/82:168, om vårdnad och umgänge.

³⁷ Singer Anna, a a, not 11, s. 439.

³⁸ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 124.

³⁹ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 165.

⁴⁰ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 171.

Skillnaderna är betydande i möjligheten att vara delaktig i barnets liv. Framför allt i möjligheten ta ansvar och påverka beslut kring barnets liv. Särskilt problematiskt kan skillnaderna bli när föräldern som tar faktisk vård samtidigt är beskuren från ansvar i relation till exempelvis skolan.⁴¹

Vårdnadsreglerna syftar till att säkra barnets grundläggande behov, vilket också kan uttryckas som barnets bästa. Barnets bästa när det gäller vårdnadsfrågor antas tillgodosett om följande tre målsättningar uppnås;

- Det är bäst för barnet om det är föräldrarna som har vårdnadsansvaret.
- Vårdnadsansvaret för barnet skall tillkomma båda föräldrarna gemensamt.
- Det är bäst för barnet om föräldrarna så långt som möjligt är överens i frågor som rör vårdnaden.⁴²

Strävan mot gemensamt vårdnadsansvar har styrt regelutformningen sedan i början av 1970 talet. År 1976 infördes möjligheten för ogifta eller frånskilda föräldrar att ha gemensam vårdnad. 1983 blev huvudregeln att frånskilda behöll sin gemensamma vårdnad och 1990 kunde domstolen förordna om gemensam vårdnad. Slutligen 1998 blev det möjligt att förordna om gemensam vårdnad även om den ena föräldern motsätter sig detta. Hänsynen till barnets bästa är det främsta motivet till den utveckling som skett.⁴³

Gemensam vårdnads utövande regleras i FB 6:13 vari stadgas att de rättigheter och skyldigheter som vårdnadsansvaret innebär ska utövas gemensamt. Det ligger dock i sakens natur att bestämmanderätten utövas av än den ena och än den andra föräldern beroende på vilken av dem som för tillfället finns till hands eller på hur utövandet av vårdnaden organiserats.⁴⁴ Dock innebär gemensam vårdnad att ingripande beslut i barnets liv, exempelvis om barnets boende och skolgång, ska fattas av vårdnadshavarna gemensamt, inte av en vårdnadshavare ensam FB 6:13 2 st. Även vid gemensam vårdnad kan domstolen besluta vid en tvist kring barnets boende och umgänge FB 6:14 a, 6:15 a och 6:15 b.

Sedan det 1998 blev möjligt att döma till gemensam vårdnad mot den ena förälderns vilja har man medgivit att gemensam vårdnad inte behöver vara liktydigt med att vara överens i alla frågor som rör barnet. Föräldrarna kan agera självständigt gentemot varandra och i relation till barnet.⁴⁵ När möjligheten för ogifta föräldrar att tillsammans ansöka om och få gemensam vårdnad infördes ersattes begreppet förälder i FB 6 kapitel genomgående av begreppet vårdnadshavare.⁴⁶ Effekten blev att det ansvar, de rättigheter och skyldigheter som tidigare tillkom föräldrarna gemensamt oavsett om de hade del i vårdnaden eller ej numera endast tillkommer vårdnadshavarna. Detta medför att en förälder som inte är

⁴¹ Även motsatt situation kan uppstå, det vill säga att en förälder som har del av den legala vårdnaden men som inte är delaktig i den faktiska vården.

⁴² Singer Anna, a a, not 11, s. 456.

⁴³ Singer Anna, a a, not 11, s. 460.

⁴⁴ Ds 1999:57, a a, not 12, s. 73.

⁴⁵ Boendet se Prop. 1997/98:7 s. 56. Skolan se JO 981002, beslut 2680-1997.

⁴⁶ Prop. 1975/76:170, Faderskap och vårdnad.

legal vårdnadshavare oaktat faktisk vårdnad endast har begränsade legala skyldigheter i relation till sitt barn.⁴⁷ Även dess rättigheter blev därmed beskurna.

Skyldigheter och rättigheter är hårt sammankopplade och uppfattas i relationen mellan förälder och barnet och föräldrarna emellan beroende på respektive förälders rättsliga status. En förälder utan status som vårdnadshavare har enligt lagen rätt till umgänge FB 6:15-15 a och rätt till upplysningar om barnet FB 6:15 2 st. Skyldigheten består i att betala underhåll FB 7 kapitel.

Vårdnadsansvaret anses vara ett rättsinstitut som utgår från barnets behov av ansvarstagande föräldrar. Utredningen om Barnets Rätt 1979 fastslog i sitt betänkande att det primära är att barnets intresse ska tillgodoses, inte föräldrarnas rätt att bestämma.⁴⁸ Om vårdnadsansvaret redan då 1979 definierades som barnets behov, inte föräldrarnas rätt, kan man inte tolka det på annat sätt än att vårdnaden än idag fastställs på fel grunder, som en föräldrarätt, beroende på vilken förälder du är vid barnets födelse. Man eller kvinna, gift eller ogift. Lagstiftaren har inte uppnått sina intentioner i relation till barnet. Även om utredningens syn på barnets behov kom att sammanfattas i FB 6:1 har barnet inte givits någon legal rätt att kräva att få sina behov tillgodosedda. Barnet är fortfarande den rättsliga vårdnadens objekt snarare än det subjekt med egna rättigheter som avsågs. Vissa av barnets behov har särskilt lyfts fram, barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, FB 6:2 a är ett sådant behov. Detta borde medföra att gemensam vårdnad alltid ska väljas om det är möjligt.⁴⁹

2.2.4.2. Legal vårdnad och faktisk vård

Med legal vårdnad avses en vårdnadshavares rättigheter och skyldigheter enligt lag. Faktisk vård betecknar den dagliga omvårdnad som utövas när barnet bor hos föräldern.⁵⁰

Vid gemensam vårdnad sammanfaller legal vårdnad och faktisk vård men den som inte har legal vårdnad kan utöva faktisk vård. Att ta faktisk vård om sitt barn men inte ha ett legal vårdnadsansvar kan tyckas var en omöjlighet, sett till barnets bästa. Så tycks dock inte lagstiftaren se på det hela. Även om båda föräldrarna tar sitt ansvar för barnet kan en förälder stå utanför beslutanderätten som innefattas i den legal vårdnaden.⁵¹ Speciellt när föräldrarna inte lever ihop är innehav av den legala vårdnaden central för föräldrarnas rättigheter och skyldigheter.⁵² Vårdnadsansvaret för barnet har i princip kommit att uppfattas som en föräldrarätt. Föräldrastatusen hamnar i fokus och att praktiskt ta hand om barnet, den faktiska vården blir fristående i relation till vårdnadsinstitutet.

Den dagliga omsorgen om barnet, den faktiska omsorgen kan direkt kopplas till barnets rättigheter enligt FB 6:1, eller uttryckt i dess motsats föräldrarnas skyldigheter.⁵³ Dessa skyldigheter har föräldern oavsett legal vårdnad eller ej. Skyldigheterna är densamma för föräldrarna när det gäller den faktiska vård oavsett status. En konsekvens av att en förälder inte har det legala vårdnadsansvaret är att omfattningen

⁴⁷ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 193 f.

⁴⁸ SOU 1979:63, Barnets rätt 2, s. 47.

⁴⁹ Singer Anna, a a, not 11, s. 436.

⁵⁰ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s.193.

⁵¹ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 193.

⁵² Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 219.

⁵³ Saldeen Åke, Barn och föräldrar, 3 upplagan, Iustus Förlag, Uppsala, 1995, s. 60.

av dennes ansvar vid faktisk vård får anses oklar.⁵⁴ Komplikationerna kring barnet livssituation när det gäller rättigheter och skyldigheter gentemot barnet kan otvetydigt hopa sig. Att ha faktisk vård av sitt barn behöver alltså inte var kopplat till det legala ansvaret. Den legala vårdnaden kräver inte faktiskt vårdnad. Föräldrarnas befogenheter är ännu uppbyggt kring ett antingen eller. Antingen har föräldern del i den legala vårdnaden eller så har föräldern inte del i denna. Den legala vårdnadshavaren har alla de rättigheter och skyldigheter som institutet omfattar oavsett faktisk vård. Har en förälder inte del i den legala vårdnaden är hans skyldigheter och rättigheter starkt beskurna, även om denne tar stort faktiskt ansvar. Den faktiska vården, kontakten mellan barn och förälder, tillmäts endast begränsad relevans för regleringen av de legala rättigheterna.⁵⁵

Att bli beskuren från rättsligt ansvar och ändå förväntas ta faktiskt ansvar är en paradox, då föräldern i fråga är beskuren från möjligheten att utöva sitt föräldraskap på ett fullgott sätt.

En intressant fråga är om vårdnadsinstitutet idag utgör ett status eller ett avtalsförhållande och vilka konsekvenser för konfliktlösning en sådan indelning får.⁵⁶ Föräldrar kan idag inneha olika status i förhållande till sina gemensamma barn oavsett vem som tar det faktiska ansvaret. Statusförhållanden kännetecknas av att rättsreglerna, inte kontrahenterna, bestämmer såväl förutsättningarna som dess innehåll. Vilket, om föräldrarna inte är överens, ger en legal rätt över den andra föräldern och barnet. Vårdnadsansvaret är för barnet och föräldrarna oftast det mest betydelsefulla av föräldraskapets rättsverkningar.⁵⁷ Om nu vårdnadsansvaret är både en rättighet och skyldighet att ta ansvar för barnet är dess legala och faktiska vård "ett" sett ur perspektivet barnets bästa. Såsom vårdnadsreglerna är utformade är utgångsläget att det är en föräldrarätt. Barnets grundläggande rättigheter att få sina behov tillgodosedda utgör grunden för vårdnadsansvaret. Sett ur det perspektivet är det anmärkningsvärt att den faktiska vårdnaden inte berörs i den rättsliga regleringen. Barnets behov kan inte tillgodoses på annat sätt än genom faktisk vård.⁵⁸

2.2.5. Boförälder

Barn behöver någonstans att bo. Barnets rätt till omvårdnad och trygghet enligt FB 6:1 får sägas innefatta ett boende. Boförälder är dock inte alltid synonymt med den förälder som barnet bor med rent faktiskt. Trots att 25 % av alla barn idag⁵⁹ har separerade föräldrar och därmed i de flesta fall bor hos bägge föräldrarna, räknas bara en av föräldrarna som boförälder.

Vem blir då boförälder, vilken betydelse har det för barnet och föräldrarna vem som är boförälder? Vårdnadshavaren⁶⁰ har bestämmanderätt över barnets boende. Europadomstolen har fastslagit att vårdnadshavare har en långtgående rätt att bestämma var barnet ska vistas.⁶¹ Svensk offentlig rättslig praxis

⁵⁴ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 203 f.

⁵⁵ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 343 f.

⁵⁶ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 39.

⁵⁷ Singer Anna, a a, not 11, s. 431.

⁵⁸ Singer Anna, a a, not 11, s. 448.

⁵⁹ Barnombudsmannen, Nordström Åsa redaktör, Upp till 18 fakta om barn och ungdomar, BO, Statistiska centralbyrån, 2001, s. 18 f.

⁶⁰ Se avsnitt 2.2.4.

⁶¹ ERD 144 (1998 Nielsen v. Danmark)

bekräftar vårdnadshavarens rätt.⁶² Barnet förfogar inte över sitt eget boende. Den omyndige har inte rätt att flytta hemifrån, ändra sin folkbokföringsadress, utan vårdnadshavarens samtycke.⁶³ Om föräldrarna har gemensam vårdnad är utgångspunkten att de tillsammans ska fatta beslut kring barnets boende FB 6:13. Om föräldrarna inte är överens kan talan väckas i boendefrågan FB 6:14 a. Föreligger nya omständigheter kan talan prövas på nytt. Föräldrarna kan vid gemensam vårdnad även avtala kring boendet hos socialnämnden FB 6:14 a 2 st.

Frågan om barns folkbokföring har varit föremål för debatt⁶⁴ då rättsföljderna är av betydande ekonomisk karaktär för respektive förälder. Reglerna skapar olika förutsättningar i relation till familjers ekonomi.

2.2.5.1. Folkbokföringen

Folkbokföringslag (1991:481) stadgar i 6 § 3 st att när ett barn föds skall det folkbokföras där modern är folkbokförd. Om modern inte är folkbokförd skall barnet folkbokföras hos fadern. Bestämmelserna i 6-13 §§ reglerar var en person ska anses vara bosatt. När det gäller barn innebär detta i praktiken att barnet per automatik folkbokförs hos modern. Folkbokföringsbestämmelserna utgår från att bosättningen ska bedömas utifrån de faktiska omständigheterna att barnet folkbokförs hos den förälder som det faktiskt bor tillsammans med.⁶⁵ Men om nu föräldrarna inte bor tillsammans eller om en av föräldrarna flyttar på grund av separation och barnet bor hos båda, ett växelvis boende,⁶⁶ vem är då boförälder? Barnets folkbokföringsadress flyttas, som huvudregel, inte om en av föräldrarna stannar kvar på den ursprungliga adressen. Detta oavsett vem av föräldrarna som flyttar och vem av föräldrarna som är vårdnadshavare. Så även om barnet har två adresser är det den ursprungliga adressen som blir utslagsgivande för vem som är boförälder. Den kvarboende föräldern är då boförälder.

Oavsett om föräldrarna gemensamt gör en flyttningsanmälan för barnet så har skattemyndigheterna i sin praktiska tillämpning i vissa fall har ansett att barnet alltjämt ska vara folkbokförd på sin ursprungsadress tillsammans med kvarboende förälder. Detta trots att barnet till övervägande del vistas hos den förälder som flyttat därifrån.⁶⁷ Frågan om barns folkbokföring har varit föremål för debatt.⁶⁸ De ekonomiska följderna är för respektive förälder av betydelse. Reglerna skapar ojämlikhet i relation till familjers ekonomiska förutsättningar.

2.2.5.2. Ekonomiska konsekvenser av boendet

Enligt Lag (1996:1030) om underhållsstöd 3 § krävs för att få underhållsstöd att barnet varaktigt bor, det vill säga inte är växelvis boende, och är folkbokförd hos föräldern (boföräldern) samt att föräldern

⁶² RÅ 1983 2:18, RÅ 1983 2:14.

⁶³ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 172.

⁶⁴ Prop.1997/98:7, vårdnad, boende, umgänge, s. 57 ff.

⁶⁵ De Groat Angelin, Växelvisboende – ekonomiska konsekvenser för barn och föräldrar., Examensarbete 20 poäng, Juridicum, Stockholms Universitet, 2001, s. 29 f.

⁶⁶ Växelvisboende innebär att barnet bor lika mycket hos båda sina föräldrar, eller minst 40 % hos den ena föräldern om övriga omständigheter såsom var barnet förvarar sina tillhörigheter osv. Se Riksförsäkringsverkets allmänna råd 1999:2.

⁶⁷ Prop 1997/98:7, vårdnad, boende, umgänge, s. 58.

⁶⁸ Prop. 1997/98:7, vårdnad, boende, umgänge, s. 57 ff.

bor här i landet och är vårdnadshavare för barnet. Underhållsstödet är på 1.173 kronor per barn och betalas ut till boföräldern från försäkringskassan. Summan begärs sedan in av försäkringskassan från icke boförälder. Beloppet som den bidragsskyldige föräldern ska betala in till försäkringskassan beräknas utifrån antal barn och inkomst. Här anses att man till viss del tar hänsyn till barnets faktiska vistelse då barnet har två boende. Den bidragsskyldige har möjlighet till avdrag för barns vistelse hos denna.⁶⁹

Lag (1993:737) om bostadsbidrag stadgar att bostadsbidraget utgår till barnfamiljer oavsett om föräldrarna är sammanboende eller inte. Är föräldrarna separerade kan boföräldern få en särskild bidragsdel tillgodoräknat sig per barn. Denna särskilda del utgår endast till boföräldern. Utöver detta utgår en allmän bidragsdel till båda föräldrarna beroende på bostadskostnad, bostadsyta och inkomst. Detta oavsett den faktiska vistelsen. Bostadsbidraget är det storleksmässigt viktigaste bidraget för barnfamiljer.⁷⁰

Vad händer när växelvis boende föreligger? Idag beräknas drygt 10 % av alla barn vara växelvis boende.⁷¹ När barnet bor lika mycket hos båda sina föräldrar är trots detta bara en av föräldrarna boförälder. Föräldrarna kan sinsemellan vara överens och vilja reglera hos vem barnet ska vara skrivet, folkbokförd. Men även om föräldrarna gemensamt ansöker om ändring av folkbokföring då barnet bor växelvis godtas detta inte automatiskt av skattemyndigheten.⁷²

Vid växelvis boende utgår inget underhållsbidrag utan föräldrarna kan var och en för sig söka underhållsstöd, ett bidrag som utgår ifrån sökandens ekonomiska situation, oberoende av den andra förälderns ekonomi.

Konstateras kan att ekonomiska förutsättningar såsom underhållsbidrag och särskilt bostadsbidrag är starkt kopplade till epitetet boförälder. Boförälder ingår som ett lösenord i rätten att få underhållsbidrag tillsammans med att man är vårdnadshavare och att barnet har sin faktiska vistelse hos en. För det särskilda bostadsbidraget räcker det med att man är boförälder oavsett var barnet vistas. Klart är att föräldrastatusen har stor betydelse för familjens ekonomiska förutsättningar. Vidare kan man konstatera att lagstiftaren är medveten om och accepterar att konsekvenserna av att folkbokföringsreglerna i sin praktiska tillämpning kan bli särskilt besvärande. Man anser att statens behov av kontroll över befolkningen är ett starkare skyddsintresse än föräldrarnas enskilda ekonomiska förutsättningar i relation till barnet. Ordningen försvars också av att den anses berättigad för att förhindra missbruk av olika stödsystem.⁷³

2.2.6. Umgängesförälder

För att klargöra vem som är umgängesförälder och vilken status denne har bör begreppen umgänge och umgängesrätt förklaras. Vad är umgängesrätt? Rätten beskrivs som ett grundläggande skydd för barnets

⁶⁹ Se FB 7:4, se Prop. 1997/98:7 s. 65. 1/40 del av bidragsskyldiges månadskostnad per helt dygns vistelse om barnet vistas minst 6 hela dygn där, eller om barnet vistas 5 hela dygn sammanhängande där.

⁷⁰ De Groat Angelin, a a, not 65, s. 44.

⁷¹ BO, Upp till 18, a a, not 59, s. 25.

⁷² RÅ 1997 ref 8.

⁷³ Prop 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 58-59.

behov av en känslomässig relation till båda sina föräldrar.⁷⁴ Det är således främst barnets intresse och behov som skall tillgodoses.⁷⁵ Umgänge är, i dagligt tal, rätten att få tillbringa tid tillsammans, dela vardagen med sin förälder eller sitt barn. Umgänge i mer förklarande termer är rätten att utöva faktisk vårdnad⁷⁶ om sitt barn. Umgängesrätten kan beskrivas som en ömsesidig rätt för barn och föräldrar att vara tillsammans med varandra.⁷⁷

FB 6:15 1 st stadgar om barnets rätt till umgänge, vilket är starkt sammankopplat med barnets bästa enligt FB 6:2 a och FB 6:15 2 st.⁷⁸ Umgängesrätten är en rättighet för barnet. Umgängesrätten är dock inte en verkställbar rätt för barnet, utan är en rättsföljd knuten till föräldraskapet.⁷⁹ Rättigheten kan sägas vara knuten till en skyldighet för föräldrarna att tillgodose barnets behov av umgänge FB 6:15 2 st. Lagen betonar att föräldrarna har ett gemensamt ansvar för barnets behov av umgänge med den förälder som barnet inte bor med. Formuleringen understryker att en förälder även har ett ansvar och en skyldighet att umgås med sitt barn. Dock finns inga sanktioner för att framtvunga umgänge av en förälder som inte vill idka umgänge med sitt barn. Det anses inte vara till gagn för barnet.⁸⁰ Umgängesrätten kan också formuleras som en rättighet för föräldern vilket tydligast kommer till uttryck i FB 21:3 där det stadgas om verkställighet av umgänge. Verkställighet kan endast begäras av umgängesföräldern. Dennes rätt blir därmed starkare än barnets som inte har någon legal rätt att kräva verkställighet av umgänge.

Umgängesrätten kan även inbegripa andra än föräldrarna FB 6:15 3 st, dessa kan vara nära släktingar såsom far och morföräldrar, eller någon annan som står barnet nära.⁸¹ Europadomstolen har slagit fast att minderåriga syskon har rätt till umgänge med varandra.⁸²

Som enskilda är det endast de biologiska föräldrarna som har talerätt i umgängesfrågor. Om umgänge begärs av annan närstående ska talan föras socialnämnden FB 6:15 a 1 st. Förälders rätt att umgås med barnet begränsas endast i undantagsfall om umgänget anses skadligt för barnet FB 6:2 a 2 st.

Vem är då umgängesförälder? Enligt FB 6:15 1 st är det den förälder som barnet inte bor tillsammans med. Många barn till separerade föräldrar bor hos båda sina föräldrar. Barnet faktiska liv överensstämmer då inte med lagens sätt att beskriva barnets boende. Vem av föräldrarna som då får epitetet umgängesförälder avgörs av lagstiftarens syn på barnets boende. Där barnet är folkbokförd där bor barnet. Föräldern som har annan adress än barnet blir då umgängesförälder, oavsett hur mycket barnet även vistas hos denne. Vilka är konsekvenserna för den föräldrastatus som definierar umgängesföräldern? Det kan vara svårt att förstå skillnaden mellan att vara förälder med eller utan

⁷⁴ Singer Anna, a a, not 11, s. 452.

⁷⁵ Prop 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 60.

⁷⁶ Se avsnitt 2.2.4.2.

⁷⁷ Singer Anna, a a, not 11, s. 454.

⁷⁸ SOU 1995:79, Vårdnadstvistutredningen, vårdnad, boende och umgänge, s. 90 ff, Prop 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge s. 59 ff.

⁷⁹ Singer Anna, a a, not 11, s. 453.

⁸⁰ Prop 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 60.

⁸¹ Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 61.

⁸² ERD 130, 1998 Olsson.

epitetet umgängesförälder. Genom 1998 års lagändring⁸³ i FB är det inte längre av betydelse om föräldern har del i vårdnaden eller ej. Även en vårdnadshavare kan begära fastställande av umgänge FB 6:15 a. Vid gemensam vårdnad kan föräldrarna även avtala om umgänge genom socialnämnden 6:15 a 2 st. Umgängesrätten kan inte längre ses som ett alternativ till vårdnadsansvaret. En vårdnadshavare kan få umgängesrätten fastställd och då även vara umgängesförälder.⁸⁴ Ett förordnande om umgängesrätt kan ses som en anvisning om hur den faktiska vården av barnet skall fullgöras. Fastställande av rätt till att få ta faktisk vård av barnet blir målet med umgängesrätten vilket är helt frikopplat från rättsligt föräldraskap.

Att vara den förälder som är umgängesförälder medför ekonomiska konsekvenser. En definition av umgängesförälder blir, den som ska betala underhållsstöd till sitt barn. Vid växelvis boende⁸⁵ förekommer inte termen umgänge och inget underhållsstöd förekommer. När det gäller vart gränsen går mellan att barnet har umgänge med föräldern eller bor växelvis hos båda föräldrarna så har det betydelse om föräldern har del av det legala vårdnadsansvaret eller ej. För vårdnadshavare ligger gränsen för när umgänget övergår i växelvis boende, varaktigt boende, betydligt lägre än för en förälder utan del i vårdnaden.⁸⁶ Kravet på hur boendet ska se ut dels tidsmässigt och dels de rekvisit som uppställts gör att det kan få en avgörande betydelse om man är umgängesförälder eller inte. Det kan finnas all anledning reflektera över det faktum att respektive förälder har en ekonomisk vinst i att bevaka sin föräldrastatus, i det här fallet att ha barnet boende hos sig. Har barnet ett boende hos båda föräldrarna har boföräldern en ekonomisk anledning att inte medverka till att växelvis boende fastställs. Om tiden inte uppnår växelvis boende har umgängesrätts föräldern en skyldighet att betala underhållsstöd för barnet. För den förälder som har status som boförälder kan skyldigheten att betala underhållsstöd inte uppstå,⁸⁷ oavsett faktisk vård. Växelvis boende innebär i grunden att barnet bor hos båda sina föräldrar och att föräldrarna tar ansvar för den faktiska vården av barnet. En vidare acceptans av växelvis boende och dess reglering gagnar barnets möjligheter till ett bra boende hos båda föräldrarna. Viljan till rätten att få ta faktisk vård av sitt barn är umgängets grundkomponent. Rätten att ha umgänge med sitt barn har stor betydelse för föräldern idag. Oavsett om man har legalt vårdnadsansvar eller inte är umgängets fastställande av betydelse. Faktisk och legal vårdnad kan i samband med umgängesrätten dels harmoniseras med varandra och dels vara helt fristående från varandra..

Umgängesrätten avser rätt till faktiskt föräldraskap, faktisk vård av barnet och bör diskuteras utifrån det perspektivet. Att ta faktisk vård inbegriper båda föräldrarna men bara en av dem har epitetet umgängesförälder.

2.2.7. Social förälder

Socialt föräldraskap utövas av, definieras som, den som tar hand om barnet. Det sociala föräldraskapet existerar i den praktiska vardagen genom den faktiska vården. Det som i dagligt tal anses vara en

⁸³ Lag 1998:319.

⁸⁴ Singer Anna, a a, not 11, s. 455.

⁸⁵ Se not 66.

⁸⁶ För vårdnadshavare ligger gränsen runt 40 %, för icke vårdnadshavare vid 50%, se NJA 1998 s 267 och Riksförsäkringsverkets Allmänna råd 1996:15.

⁸⁷ Lag (1996:1030) om underhållsstöd 3 §.

förälders uppgift.⁸⁸ Socialt föräldraskap kan utövas av någon som inte är inkluderad som ansvarig för barnet.

I de allra flesta fall är barnets rättsliga föräldrar också barnets sociala föräldrar. Men social förälder kan också vara någon som varken är biologisk eller rättslig förälder. Exempel är en styvförälder, en släkting eller familjehems/fosterförälder. Socialt föräldraskap kan i allmänhet inte läggas till grund för rättsligt föräldraskap. Men under vissa specifika förhållande kan det sociala föräldraansvaret gå före det rättsliga; familjehems föräldrar som ges en rättslig status som vårdnadshavare och vid adoption kan biologiskt föräldraskap få stå undan för det sociala föräldraskapet.⁸⁹

Faderskapspresumtionen i FB 1:1 visar på en stark koppling mellan biologiskt föräldraskap och socialt föräldraskap. Fadern förväntas som gift utan direkt vetskap, om det biologiska ursprunget, ta sitt sociala ansvar som familjefar. Detta kan få betydelse som hinder för hävande av faderskapet. Mannens faktiska samlevnad med barnet förhindrar att övriga arvingar efter mannens död väcker talan om faderskaps hävande på grund av icke biologiskt faderskap. Det sociala föräldraskapet får då status som biologiskt. Utrymmet för rättsligt erkännande av socialt föräldraskap minskar, genom att möjligheterna för att fastställa biologiskt ursprung förbättrats.⁹⁰

Det sociala föräldraskapet är idag en stor del av många barns verklighet. De förändrade familjestrukturerna och alternativa familjebildningarna gör att barnet har fler vuxna som tar ett stort ansvar och blir en viktig del av barnets liv och bör därför beaktas.

I FB 6:15 3 st. stadgas en rätt för barnet till umgänge med en för barnet viktig person, vilket kan sägas vara ett erkännande av socialt föräldraskap.

2.3. Föräldrarättigheter

Ett av skälen till den svenska regleringen i FB rörande förhållandet barn och föräldrar var att markera att barn primärt har en rätt att tas hand om av sina föräldrar. Ett synsätt som är väl förankrat och fastslaget i barnkonventionen.⁹¹ Barnkonventionen betonar även betydelsen av familjeliv och förälders rättigheter. Konventionen framhåller att barnet för att uppnå en fullständig och harmonisk utveckling bör växa upp i en familjemiljö.⁹² I artiklarna 7, 9 och 10 ges föräldrarna rätten att vårda sina barn och inte skiljas ifrån dem mot sin vilja. Båda föräldrarna ges även rätten för barnets vård och fostran i artikel 18. Artikeln betonar föräldrarnas eller vårdnadshavarnas gemensamma ansvar för barnets fostran och utveckling. Även i artikel 5 tydliggörs föräldrarnas rätt i relation till familjen. Föräldrarnas rättigheter integreras med barnets. Föräldrarnas rätt och barnets rätt blir en gemensam rättighet.

I inledningen av barnkonventionen stadgas att;

⁸⁸ Singer Anna, a a, not 11, s. 43.

⁸⁹ Singer Anna, a a, not 11, s. 43 f.

⁹⁰ Singer Anna, a a, not 11, s. 537. Se avsnitt 2.2.2.

⁹¹ Singer Anna, a a, not 11, s. 27.

⁹² Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 135.

”Konventionsstaterna är övertygade om att familjen, såsom den grundläggande enheten i samhället och den naturliga miljön för alla dess medlemmars och särskilt för barnens utveckling och välfärd, bör ges nödvändigt skydd och bistånd så att den till fullo kan ta på sig sitt ansvar i samhället.”⁹³

Har föräldrar rätt till sitt barn? Att föräldrar i någon mening ska anses ha rätt till sina barn finns inte i svensk rätt klart uttalat. Ändock finns ett sådant synsätt när frågorna rättsligt reglerats. Föräldrars rätt har uttryckligen erhållits i olika internationella instrument exempelvis i Europakonventionen för mänskliga rättigheter, som är en del av den svenska rätten, och i barnkonventionen.

När man diskuterar föräldrarnas rätt till sina barn görs det ofta från ett omvänt perspektiv nämligen barnets rätt till sina föräldrar. Betoningen på barnets rätt till sina föräldrar är inte helt okomplicerat då det lätt leder till att föräldrarätten hamnar i fokus. Samtidigt som barnets intresse skall ses som fristående från föräldrarnas. Två olika infallsvinklar som inte alltid går att förena.⁹⁴ Men som samtidigt är så hårt knutna till varandra. Tydligast blir problematiken i relation till den legala vårdnaden. Begreppet vårdnadshavare är en legal definition, en rättslig konstruktion för bestämmande rätten över barnet som objekt. Trots ambitionen att stärka barnets ställning är vårdnadshavaren fortfarande vårdnadsinstitutets huvudsobjekt. Det är vårdnadshavaren som har de flesta lagstadgade rättigheterna. Barnets rättigheter begränsas av vårdnadshavarens bestämmanderätt FB 6:11. Vårdnadshavarens befogenheter inskränks i sin tur av barnets rättigheter.⁹⁵ Vårdnadshavaren ges alltså rätten att uppfylla barnets rättigheter som en del i sina skyldigheter gentemot barnet. Vårdnaden är ett föräldrasubjekt, barnet förblir ett objekt. Vårdnadens subjekt är därför enbart de taleberättigade föräldrarna och barnet har ingen talerätt.⁹⁶ Barnet är civilrättsligt enbart den legala vårdnadens objekt.⁹⁷

Vårdnaden blir därför möjlig att se som en rätt till/en rätt att bestämma över barnet. Förmildrande kan det påpekas att barnets bästa⁹⁸ FB 6:2 a i samband med vårdnadsansvarets fastställande ska beaktas. Föräldrar emellan kan vid tvister använda barnets bästa som ett argument för sin egen rätt. Vårdnaden blir i dessa sammanhang likställt med en föräldrarätt. När det gäller moderns och den gifta faderns rätt till legalt vårdnadsansvar behöver frågan i normalfallet knappast ens nämnas. Däremot är åsikterna många när man diskuterar lagförslag om förändringar kring den ogifta faderns möjlighet för full legal rätt till sina barn.⁹⁹ Barnets rätt till båda föräldrarna överensstämmer i svensk lagstiftning inte med föräldrarnas rätt till sitt barn. Barnets rätt till båda sina föräldrar och sin familj överensstämmer inte då det gäller den legala vårdnadsansvaret. Vårdnadsinstitutet är förälderns rättighet och har därför förknippats med föräldramakt både över barnet och den andre föräldern. Barnets bästa skall alltid stå i främsta rummet men kan komma att utnyttjas som slagträ i vårdnadstvister vilket inte på något sätt gynnar barnets rättigheter, föräldrarnas rättigheter eller ens görs i ljuset av barnets bästa.

⁹³ FNs konvention om barnets rättigheter, antogs 20 november 1989, citat från inledningen.

⁹⁴ Singer Anna, a a, not 11, s. 27.

⁹⁵ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 123.

⁹⁶ Enligt praxis, NJA 1983 s 170, ges barnet talerätt när ensam vårdnadshavare dött.

⁹⁷ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 122.

⁹⁸ Se avsnitt 2.1.

⁹⁹ Se under avsnitt 3.2. Argument för och emot gemensam vårdnad.

Barnkonventionen stadgar något helt annat. Barnets rättighet blir där även en rättighet för föräldrarna. Bådas rätt till familjen. Respekten för den fungerande familjen.¹⁰⁰

Om man ser föräldraskapet som en rättighet, en självklar rätt att få ta ansvar för sitt barn måste lagstiftarens syn på rättigheter och skyldigheter omformuleras. Från den enskilda förälderns horisont är skyldigheten lika med en rättighet i relation till barnet. Rätt att få ta del i ansvaret. För den grupp av föräldrar som inte har del i det legala vårdnadsansvaret, det vill säga oftast män, är det ingen självklar rättighet. Rätten för båda föräldrarna att få ta ansvar stärker barnets rätt att få vård av sina föräldrar. Vilket som vi tidigare konstaterat är en primär rättighet fastslagen i barnkonventionen artikel 18.

3. Genusperspektivet

3.1. Konsekvenserna av gällande rätt

Är möjligheten att få utöva sitt föräldraskap beroende av vilket kön man tillhör? Jag ska här titta på föräldraskapet ur ett genusperspektiv. Det kan inte ha undgått läsaren att redan i FB behandlas föräldern utifrån kön. Jag hävdar att mannen/fadern därmed inte ges samma möjligheten att få vara förälder som kvinnan/modern. Dels genom samhällets attityder men framför allt genom lagens grundstruktur. Detta då diskrimineringen inte ligger dold i några lagtolkningar utan är en del av det regelverk som styr upp föräldraskapet. Därmed anser jag, finns inga möjligheter att se på föräldern ur något annat perspektiv än ett könsperspektiv.

Så länge harmoni råder är diskriminering inte ett problem som behöver formuleras eller skyddas. Det är först när en individ hamnar i disharmoni som problemet tydliggörs. Det vill säga att så länge individen är nöjd med den roll som givits den så kanske inte lagens innehåll och vilja spelar så stor roll. Om familjen förblir en enhet kan föräldrarna utgå ifrån att de tillsammans väljer sin familjestruktur, att de i förhållande till varandra och sitt barn är likvärdiga individer och tillsammans kommer överens om sitt familjeliv. De allra flesta familjer skulle säkert hålla med om att den familjestruktur de valt är ett gemensamt beslut som ska respekteras. Valet att bli och vara en familj.

Desto mer komplicerat blir det om familjen inte fungerar och föräldrarna inte är överens. Dessa båda föräldrar och deras gemensamma barn blir då behandlade, bemötta och bedömda utifrån de verktyg lagens regelverk tillhandahåller.

Genom lagstiftning har man klaggjort sin inställning om kvinnors och mäns lika rätt i frågan om arbete.¹⁰¹ Diskriminering mot kvinnor i arbetslivet är därmed skyddat i lag. Kvinnors rätt till ett likvärdigt utgångsläge i arbetslivet är oerhört viktigt för att utjämna olikheter könen emellan. I relation till familjelivet är mannens rätt till likvärdigt föräldraskap precis lika viktigt. Men det tycks inte vara lika självklart att sträva mot jämlikhet inom familjelivet som inom arbetslivet. Lagstiftningen kring föräldraskapet behandlar inte män och kvinnor likvärdigt i relation till barnet och möjligheterna att få ta sitt ansvar.

¹⁰⁰ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 216.

¹⁰¹ Jämställdhetslag (1991:433), se 1 § och 15 §.

3.1.1. Familjen

” Äktenskapsinstitutionen är för samhället av största vikt och betydelse. Att samhället uppmuntrar äktenskapet men ställer sig avvisande mot de så kallade fria kärleksförbindelserna är därför i sin ordning. De faktiska förhållandena äro så olika, att i många hänseenden olika rättsregler krävas. Men olikheterna bör icke göras större än som med hänsyn till sådana omständigheter kan finna skäligt.”¹⁰²

Från 1917 års lagstiftning har FB upptagit begreppet vårdnad, varmed förstås plikten och rätten att sörja för allt som rör barnets person både socialt och ekonomiskt.

Lagstiftningen har i alla tider haft som huvudsyfte att styra människors beteende. Som ovan kan konstateras att så även skett inom familjelagstiftningen. Är FB ett styrmedel för att upprätthålla denna föräldrade syn på familjestrukturer? När det gäller vårdnadsinstitutet måste frågan definitivt ställas. Redan i en utredning kring familjen och äktenskapet 1972¹⁰³ anfördes att familjelagstiftningen inte bör innehålla några bestämmelser som skapar onödiga svårigheter eller olägenheter för dem som skaffar sig barn och familj utan att gifta sig. Föräldrastabiliteten bygger istället på tanken att barnet ska ha rätt till båda sina föräldrar. Om nu familjelagstiftningen avser att utvecklas i takt med familjers sociala beteende då kan inte lagstiftaren hålla sig kvar i gamla normer. Samhällets egen normbildning ser annorlunda ut och vill inte låta sig inordnas. Rättsverkningarna kring barnet och familjen kan inte knytas till äktenskapet utan måste ställas fria och knytas till barnet som en enskild individ. Familjen är förändrad och lagstiftarens roll är att föra en dialog med densamme och se till att alla som har att följa lagen också har att åtnjuta dess skydd. Det finns idag en stor grupp fäder som inte åtnjuter samma rättigheter eller samma skydd som övriga föräldrar. Familjetillhörigheten blir inte mindre relevant för barnet eller föräldern beroende på förälderns kön. Framför allt har både män och kvinnor ett självständigt intresse av sitt föräldraskap. Separation vuxna emellan minskar inte varje enskild förälders rätt att vara en familj i relation till sitt barn.

Genom 1998 års förändring av FB 6:5, ges den förälder som står utanför det legala vårdnadsansvaret en möjlighet att hos rätten ansöka om att få ett legalt vårdnadsansvar fastställt oberoende av den andra förälders medgivande. Det som gör FB 6:5 unikt är att man här ser på vårdnadsinstitutet som förälderns enskilda rättigheter separerat från den andre förälderns rättighet. I praktiken innebär det att en man kan få del i vårdnadsansvaret även om han inte är gift med barnets moder eller har fått hennes samtycke. Fadern kan därmed som ett självständigt rättssubjekt genom en rättsprocess, få del i föräldraskapets alla rättsverkningar.

Sedan barnkonventionen ratificerades har synsättet att båda föräldrarna är lika viktiga och har samma ansvar för familjen stärkts. Orsaken är att barnkonventionen gör det möjligt att se föräldraskapet ur ett barnperspektiv. Barnet har rätt till båda sina föräldrar. Detta blev det främsta styrargumentet för presumtionen att gemensam vårdnad är den vårdnadsform som är mest förenlig med barnets bästa. Normalitetsbedömningen blir att gemensam vårdnad är utgångsläget.¹⁰⁴ Vid familjesplittring är den legala vårdnaden det institut som starkast håller samman barnet och föräldern, dels i relation till den andra föräldern och dels till samhället i övrigt.

¹⁰² Citat ur Lagberedningen inför 1917 års Barnlagstiftning LB III s. 75 f. Hämtat ur Singer Anna, a a, not 11.

¹⁰³ SOU 1972:41, Familj och äktenskap 1, s. 58.

¹⁰⁴ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 55.

3.1.2. Föräldrarna

Både män och kvinnor är förlorare i ett samhälle som präglas av orättvis maktfördelning. Nederlaget kan beskrivas med att både män och kvinnor förlorar möjligheten att utvecklas som individer. Även barnet blir förlorare i ett samhälle som präglas av ojämlikhet mellan könen. Män och kvinnor är olika, men det finns inga olikheter som berättigar orättvisor. Ingen orättvisa kan legitimeras av biologiska skäl, varje sådant försök är förtryck. Föräldraskapet existerar i relation till barnet och dess orättvisa maktfördelning får direkta konsekvenser för barnet. Det gamla könsrollsmönstret lever kvar och präglar föräldrarnas relation till varandra och framför allt barnets uppväxt.¹⁰⁵ Föräldrarnas ansvar gentemot barnet kan enligt lagen ges olika dignitet, ibland beroende på kön och civilstånd. FB 6 kapitel ger upphov till en skev maktfördelning i relation till föräldraskapet vilket i sin tur kan ge upphov till konflikter vilket i sin tur medför att barnet får ett sämre utgångsläge. Vid införandet av möjligheten att ha gemensam vårdnad för ogifta föräldrar 1977 ersattes begreppet förälder i FB 6 kapitel med begreppet vårdnadshavare. Effekten blev att det ansvar som tidigare givits båda föräldrarna nu endast tillkom vårdnadshavaren.¹⁰⁶ Begreppsändringen fick långtgående konsekvenser för fördelningen av ansvaret föräldrarna emellan. Nu räckte det inte med att vara förälder utan man blev beroende av att få epitetet vårdnadshavare för att få ta del av det legala ansvaret för barnet. Lagändringen blev i sig en paradox i relation till de intentioner som förgick ändringen.. Lagstiftarens intentioner var att gemensam vårdnad skulle vara möjlig även för ogifta därför att gemensam vårdnad var ett viktigt utgångsläge och en fördel för barnet att få behålla en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Man ansåg att gemensam vårdnad främjade detta.¹⁰⁷ Följden blev istället att en grupp föräldrar ställdes utanför det fulla ansvaret för sitt barn. En rätt som tidigare tillkom föräldern i egenskap av just sitt föräldraskap. Sett ur barnperspektivet borde lagstiftarens uppgift vara att minimera möjligheterna för tvister kring föräldraskapet. Det är ett stort nederlag för samtliga parter att föräldraskapet och vårdnadsinstitutet inte harmonierar. Högsta domstolen slog redan 1989 fast att FB bestämmelser om vårdnad är könsneutrala. Någon presumtion för att en förälder på grund av sitt kön skulle vara mer lämplig som vårdnadshavare skall inte finnas.¹⁰⁸

BO pekar på samarbetsamtalet som en möjlig tvistreduktion. Man trycker på samförstånds lösningar som ett möjligt alternativ för att minska tvisterna.¹⁰⁹ Om föräldrarna innehar samma rättsliga status så är BO:s lösning en möjlig väg. Där ingen har mer makt och ingen ges större rätt att ha rätt, då finns viljan till samförstånd. Men om nu föräldrarna inte befinner sig på en jämlik nivå? Den förälder som redan innehar de rättigheter som den andra föräldern eftersträvar har inget att vinna på att samarbeta mot sin vilja. Tvärtom kanske det finns maktstrukturer som rubbas om samarbete kommer till stånd. Vårdnadsinstitutet som en självklar rättighet för båda föräldrarna skulle gagna viljan att samtala och samarbeta.

¹⁰⁵ Ds 1995:2, Pappagruppens slutrapport, arbetsgruppen (S1993:C) om papporna, barnen och arbetslivet, s. 102.

¹⁰⁶ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 193.

¹⁰⁷ Prop. 1975/76:170, Faderskap och vårdnad, s. 142.

¹⁰⁸ NJA 1989 s 335.

¹⁰⁹ Barnombudsmannen, remissyttrande, över betänkandet SOU 1995:79 Vårdnad, boende, umgänge, p. 4.2. Barnets bästa, dnr 9:235/95, inkom 1996-01-05.

Även barnkonventionen skyddar föräldraskapet.¹¹⁰ I barnkonventionen är föräldraskapet inte könsbundet, vilket innebär att i relation till barnet anser barnkonventionen att båda föräldrarna ska ges samma status, har lika värde och samma skyddsbehov. Svensk lagstiftning har genom FB 6 kapitel inte samma utgångsläge, vilket menar jag, resulterar i att föräldraskapet är könsbundet och faderns rätt till fullgott föräldraskap inte har lika stort skyddsvärde som moderns. Olika rättslig status skapar maktstrukturer där den svagare parten högst sannolikt också är förlorare. Om vi accepterar att båda föräldrarna har en rätt till sina barn så måste lagstiftaren acceptera att föräldrarna oavsett kön har den rätten.

3.1.2.1. Moderskapet

Moderskapet har moraliska, religiösa, litterära och politiska innebörder som faderskapet inte har. Det finns därför en risk för att en diskussion om rättsligt moderskap färgas av ideologier om moderskapet som inte låter sig beskrivas.¹¹¹ Det har däremot påverkat bilden av moderns absoluta rätt till sitt föräldraskap. Kvinnan har en stor del av sin identitet knuten till vården av barnet.¹¹² Moderskapet ges med nästan omedelbar automatik den rättsligt kompletta delen av föräldraskapet.¹¹³ Det gör hennes föräldraskap till det rättsligt starkare föräldraskapet. Det ger henne ett visst försprång i relation till fadern vilket naturligtvis tydliggörs om tvist uppkommer. Moderskapet är näst intill omöjligt att ifrågasätta och kvinnor är därmed skyddade i sin föräldraroll. Däremot framställs hon ofta som den svagare parten, föräldrarna emellan, i diskussionerna om ett jämställt föräldraskap, särskilt då kring det gemensamma vårdnadsansvaret.¹¹⁴ En strävan mot ett jämlikt föräldraskap innebär inte att moderns föräldrarätt ska försvagas. Utgångsläget är inte att ta bort rättigheter för den part som redan innehar dessa utan att tilldela fadern samma rättigheter.

3.1.2.2. Faderskapet

Emedan modern är direkt knuten till barnet såsom ett biologiskt faktum är fadern inte så tydligt biologiskt kopplad till barnet. Mannens legala föräldraskap uppstår genom giftermål med barnets moder och/eller genom bekräftelse/fastställelse. Det biologiska är underställt den faktiska och rättsliga bekräftelsen. Inför 1976 års reform av faderskapsreglerna¹¹⁵ framhölls förslag om att avskaffa faderskapspresumtionen. Presumptionsregeln fick kvarstå och anses tillräckligt precis för att vara godtagbar i antalet rätt eller fel som uppstår i relation till det biologiska släktskapet.¹¹⁶ När reglerna om fastställande av faderskap diskuterades uppmärksammades frågan om kartläggandet av ursprunget endast som en förutsättning för att fadern skall fullgöra de ekonomiska föräldrafunktionerna.¹¹⁷ Att fadern skulle kunna ha ett eget självständigt intresse av att ursprunget kartläggs berörs inte.¹¹⁸ Presumtionen är oftast en acceptabel

¹¹⁰ Se avsnitt 2.3.

¹¹¹ Singer Anna, a a, not 11, s. 359.

¹¹² Se Ds 1995:2, Pappagruppen, a a, not 105, s. 107.

¹¹³ Se avsnitt 2.2.1. till 2.2.4.2.

¹¹⁴ Se avsnitt 3.2., diskussionerna bakom gällande rätt och 3.3.1. - 3.3.4., argument för och emot gemensam vårdnad.

¹¹⁵ Ds Ju 1975:17, Faderskap och vårdnad, s. 160 ff.

¹¹⁶ Singer Anna, a a, not 11, s. 132-133.

¹¹⁷ Underhållsskyldighet och arvsrätt.

¹¹⁸ Singer Anna, a a, not 11, s. 392, Prop. 1975/76:170, Faderskap och vårdnad, s. 135.

lösning då vi nog kan utgå ifrån att det är en riktig presumtion. Men presumtionen ställer till det vid det vid ett senare tillfälle visar sig att en annan man faktiskt är fadern. En man som anser sig vara far till ett barn är utesluten från talerätt i frågan om positiv fastställsetalan enligt allmänna processuella regler.¹¹⁹ En man har ingen möjlighet att själv få sitt biologiska faderskap rättsligt bekräftat.¹²⁰ Man menar att fadern bör kunna få sina intressen tillgodosedda genom att han anmäler faderskapsfrågan till socialnämnden som då, om nämnden inte redan tagit erforderliga initiativ, har skyldighet att söka få faderskapet för den verkliga fadern fastställt.¹²¹

Ett annat exempel på det är adoptionslagstiftningen i FB 4 kapitel. Vid adoption krävs det samtycke från barnets vårdnadshavare FB 4:5 a. Detta innebär att den som inte är legal vårdnadshavare inte omfattas av samtyckeskravet. Adoption som anses beröra förälders rätt till sitt barn, men i formellt hänseende är det endast samtycke från vårdnadshavaren krävs för att en adoption ska medges FB 6:5 a 2 st.¹²² Den svenska regleringen har prövats i Europadomstolen för Mänskliga Rättigheter i Case of Söderbäck v. Sweden.¹²³ Någon kränkning av faderns föräldrarätt hade i det här fallet inte skett då fadern inte var vårdnadshavare till barnet och därmed inte skyddat enligt svensk lag. Europadomstolens dom fick dock som effekt att Justitiedepartementet beslöt sig för att se över lagbestämmelserna då man ansåg att skyddet för förälders rätt, oavsett rättslig status, i samband med adoption bör ses över och stärkas.¹²⁴

Hur påverkar olika samhällssystem, lagstiftning och ideologier mäns föräldraskap? Synen på familjen, de rättigheter och skyldigheter som familjemedlemmarna anses ha är knutet till djupt liggande moraliska och ideologiska kontexter vilket har påverkat familjepolitikens utformning.¹²⁵ Faderns roll har ett svagare utgångsläge och ger därför sämre förutsättningar vid exempelvis familjesplittring. När konflikt uppstår mellan föräldrarna blir rätten till sitt föräldraskap och barnet ett maktspel där könet kan spela en roll för utgången. Både män och kvinnor gör vad som förväntas av dem. Män förväntas avstå sina barn och därmed försvagas deras föräldraroll ytterligare.¹²⁶ Bör vi inte istället utgå ifrån att mäns beslut att vilja bli förälder i lika stor utsträckning som för kvinnor är att ta vård om barnet?¹²⁷

Faderns betydelse har stärkts genom barnkonventionen och barnets rätt till sin pappa.

¹¹⁹ Singer Anna, a a, not 11, s. 424, NJA 1970 s 347, fadern ej rätt att föra talan om faderskap, RH 1995:85, fadern saknar talerätt.

¹²⁰ Singer Anna, a a, not 11, s. 535.

¹²¹ Saldeén Åke, a a, not 53, s. 37. Prop. 1975/76:170, Faderskap och vårdnad, s. 139.

¹²² Singer Anna, a a, not 11, s. 267 f. Nja 1987 s 116.

¹²³ (113/1997/897/1109).

¹²⁴ Ds 2001:53, Föräldrars samtycke till adoption.

¹²⁵ Red. Palme Joakim, Wennemo Irene, Vårldarsprojektet, skriftserien: Fakta/Kunskap Nr 3, Norstedts Tryckeri AB, Stockholm, 1996, s. 204.

¹²⁶ Johansson Thomas, Om deltidspappor och deras barn, Carlssons Förlag, Göteborg, 1999.

¹²⁷ Se bl.a. Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 124, där män själv formulerar sitt föräldraskap. Plantin Lars, Månsson Sven –Axel, Mäns föräldraskap om faderskap och manlighet i ett livsperspektiv, Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, Rapport 1999:6, Göteborg, 1999.

3.2. Diskussionerna bakom gällande rätt

Faderskapet är ena delen av två i ett föräldraskap. Hur ser lagstiftaren på det manliga genusperspektivet? Finns det en medvetenhet om att FB har en inbyggd särskiljning mellan män och kvinnors föräldraskap. Diskuterar lagstiftaren utifrån lika rättigheter oavsett kön eller anser lagstiftaren att föräldraskap inte är en jämställdhetsfråga?

Tydligt är att sedan Sverige ratificerade barnkonventionen 1990 och barnperspektivet på föräldraskapet tydliggjordes så har en förändring skett när det gäller synen på föräldrarna. Dessa har en skyldighet gentemot barnet och barnet har en rätt och ett behov av båda sina föräldrar. Barnkonventionen har tvingat lagstiftaren att ge ett större utrymme för en mer jämställd föräldrasyn. Att ha del i det legala vårdnadsansvaret¹²⁸ är den del av föräldraskapet som tydligast markerar skillnaden mellan könen och är därmed den delen av föräldraskapet som diskuteras och är under förändring. Gällande rättslig reglering kring vårdnadsansvaret har bland annat behandlats i:

- Ds 1995:2 Pappagruppens slutrapport, om pappor barnen och arbetslivet.
- SOU 1995:79 Vårdnadstvistutredningen, vårdnad, boende och umgänge.
- Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge.
- Ds 1999:57 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar.

Tre frågeställningar som det ur ett manligt genusperspektiv är av intresse att titta på i dessa utredningar är; Finns genusperspektivet med som en del av diskussionen? Utifrån vilka aspekter? Jämställdhet, diskriminering, barnets rättigheter eller/och skyddsperspektivet. Vilken syn förmedlas om det manliga föräldraskapet?

3.2.1. Ds 1995:2 Pappagruppens slutrapport

Diskussionen kring det manliga föräldraskapet tog fart då regeringen genom Socialdepartementet tillsatte en arbetsgrupp bestående av enbart män. Dessa fick i uppdrag att undersöka hindren för män att ta ut sin föräldraledighet. Uppdraget var att arbetsgruppen skulle arbeta fram förslag på åtgärder för att öka uttaget av föräldraledigheten.¹²⁹ Rapporten kom att handla om pappans föräldraroll och rätten att få ta del i föräldraskapet. Rapporten genomlysades av ett tydligt genusperspektiv. Man konstaterar att det finns en medveten diskriminering av mannen som förälder. Diskriminering då anledningen till att inte automatiskt ge föräldrarna gemensam vårdnad¹³⁰ verkar grunda sig på att man har erfarenhet av att pappor i vissa fall är dåliga pappor. Lagregleringen bygger alltså på undantagsfallen. Rapporten menar att lagstiftningen är i direkt motsättning till den strävan som finns i samhället att män ska ta ökat ansvar. Diskriminering då lagen mycket väl kan uppfattas som en signal att samhället i grund och botten betraktar modern som den viktigaste och mest betydelsefulla föräldern. De menar att barnperspektivet och barns behov av båda sina föräldrar är den viktigaste utgångspunkten för diskussionen.¹³¹ Även

¹²⁸ Se avsnitt 2.2.4.2.

¹²⁹ Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 105, s. 13.

¹³⁰ Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 105, s. 102.

¹³¹ Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 105, s. 109 ff.

kvinnorna är förlorare menar utredningar, en skev maktfördelning skapar inga vinnare.¹³² Man vill inte förneka olikheterna i föräldraskapet på grund av kön utan betonar vikten av ett jämställt föräldraskap där båda föräldrarnas värde tas tillvara. Detta menar rapporten innebär att endast gemensam vårdnad bör finnas som juridiskt vårdnadsbegrepp.¹³³

3.2.2. SOU 1995:79 Vårdnadsvistutredningen

Justitiedepartementet fick i uppdrag att utreda bestämmelserna och handläggningen av vårdnads och umgängestvister.¹³⁴ Utredningen tittade på gemensam vårdnad, barnets boende och umgänge. Man kom fram med den lösningen som idag är gällande rätt, FB 6:5, där det stadgas om möjligheten att få del i vårdnadsansvaret även om den ena föräldern motsätter sig detta. Domstolen kan döma till gemensam vårdnad mot den ena föräldrarnas vilja. Lagförslaget innebar att fäder kan få sig tilldömt del i vårdnaden även om modern motsätter sig detta i de fall moderna är ensam vårdnadshavare på grund av att föräldrarna inte var gifta med varandra vid barnets födelse. Ändringen var enligt utredningen avsedd att betona gemensam vårdnad som varandes huvudregel. Man konstaterade att de föräldrar som har gemensam vårdnad är i allmänhet mer intresserade av att ha en nära och god kontakt med barnet och ta ansvar för barnet. Utredningens slutsats är att gemensam vårdnad är att föredra framför ensam vårdnad.¹³⁵ Motiven för att inte införa automatisk gemensam vårdnad är flera. Problemet med att inte veta om föräldrarna lever i ett samboförhållande, det vill säga folkbokföringsproblem, djup konflikt mellan föräldrarna, modern kan komma att avstå från att medverka vid fastställandet av faderskapet, barnet avlats vid våldtäkt eller annat sexualbrott.¹³⁶ Utredningen tar med bestämdhet avstånd från sitt kommittédirektiv¹³⁷ att titta på föräldraskapet ur ett jämställdhetsperspektiv. Man menar att frågor om barn och vad som är barnets bästa vid tvister om vårdnad, boende och umgänge inte är en fråga om jämställdhet mellan könen.¹³⁸ Frågan om vårdnad behandlas ur ett barnperspektiv det vill säga barnets bästa och barnets rättigheter motiverar en större rätt även för fadern.

3.2.3. Prop. 1997/98:7 Vårdnad, boende och umgänge

Det slutgiltiga förslaget för den ändring i FB 6:5, som idag är gällande rätt. Nämligen möjligheten att få del i vårdnadsansvaret även om den ena föräldern motsätter sig detta då domstolen kan döma till gemensam vårdnad mot den ena föräldrarnas vilja. Regeringen ställer sig inte negativ till att gemensam vårdnad borde vara en huvudprincip men anser att det kräver en noggrann analys och att frågan bereds vidare i Justitiedepartementet.¹³⁹ Regeringen förslår att gemensam vårdnad ska vara möjlig även mot den ena föräldrarnas vilja. Syftet är att gemensam vårdnad främjar goda förhållanden mellan barnet och båda

¹³² Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 105, s. 102-103.

¹³³ Ds 1995:2, Pappgruppen, a a, not 105, s. 113.

¹³⁴ SOU 1995:79, Vårdnadsvistutredningen, s. 44.

¹³⁵ SOU 1995:79, Vårdnadsvistutredningen, s. 80.

¹³⁶ SOU 1995:79, Vårdnadsvistutredningen, s. 77-79.

¹³⁷ Dir. 1993:120, Vårdnad, boende, umgänge, s. 4.

¹³⁸ SOU 1995:79, Vårdnadsvistutredningen, s. 43.

¹³⁹ Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 52-53.

föräldrarna och att ett rättsligt gemensamt ansvar kan bidra till detta.¹⁴⁰ Gemensam vårdnad som huvudregel är den huvudprincip som bäst tillgodoser barnets och familjens intresse.

Man förhåller sig relativt neutral till genusperspektivet och använder sig av barnkonventionens barnperspektiv för att ge föräldraskapet för båda föräldrarna en högre status. Snarare poängteras även här att vårdnaden inte har med rättvisa mellan föräldrarna att göra.¹⁴¹ Dock redovisas de farhågor som redan uttrycktes i utredningen¹⁴² som föregick lagförslaget. Faderskapet kopplas till en möjlig negativ hotbild i relation till modern (ensam vårdnadshavare) och barnet. Gemensam vårdnad menar man kan ge fäder makt, rättigheter och möjligheter utan att de åläggs något reellt ansvar.¹⁴³

3.2.4. Ds 1999:57 Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar

Förslag: Föräldrar som inte är gifta med varandra när barnets föds skall få gemensam vårdnad när tre månader har förflutit från det att faderskapet har fastställts genom en bekräftelse som har godkänts av socialnämnden, om ingen av föräldrarna inom denna tid till socialnämnden anmäler att hon eller han motsätter sig gemensam vårdnad. Om någon av föräldrarna gör en sådan anmälan skall modern vara ensam vårdnadshavare. En far som har nekats del i vårdnaden skall kunna väcka talan om gemensam eller ensam vårdnad vid domstol. Möjligheterna att erhålla gemensam vårdnad genom anmälan skall finnas kvar för dem som vill erhålla gemensam vårdnad snabbare.¹⁴⁴

Justitiedepartementet uppdrag var att utreda och överväga gemensam vårdnad för ogifta föräldrar. Detta oavsett om de var sammanboende eller ej. Om reformen ej var möjlig att genomföra så skulle utredningen se om det var möjligt med gemensam vårdnad för ogifta sammanboende föräldrar. Uppdraget innehöll även ett krav på analys och redovisning av förslaget ur ett jämställdhetsperspektiv.¹⁴⁵ Ett perspektiv som den tidigare utredningen om vårdnad, boende och umgänge¹⁴⁶ också fick i uppdrag att titta på men valde att avstå ifrån. Vilka övervägande gjorde då utredningen beträffande jämställdhet och genusperspektiv? Fördelarna med gemensam vårdnad för föräldrarna är att det bidrar till att barnets rätt till båda föräldrarna och båda föräldrarnas ansvar gentemot barnet stärks. Vilket även bidrar till att barnkonventionens grundprinciper tas på allvar. Dessutom skulle en sådan reglering mer harmoniera med barns familjesituation i Sverige idag där de flesta föräldrar är ogifta vid barnets födelse. Ett gemensamt rättsligt ansvar är utgångspunkten även för ogifta föräldrar. Barn behöver engagerade föräldrar och papporna ska inte kunna/behöva känna sig bortstötta på grund av att de inte blir delaktiga i vårdnaden.

Jämställdhetsaspekten är ett tydligt motiv för lagförslaget. Viktigt är anser man att en lagregel bör utgå ifrån den majoritet av fall där gemensam vårdnad är det bästa och undantag bör göras för de fall där det inte är det (minoriteten). Gällande lagstiftning har motsatt utgångspunkt och kräver en ändring. De signaler som statsmakterna genom lagstiftning sänder ut om vårdnadens utformning påverkar föräldrar och andras inställning i samhället om hur vårdnaden ska se ut och därmed också föräldrarnas aktiva

¹⁴⁰ Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 48-49.

¹⁴¹ Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 35.

¹⁴² SOU 1995:79, Vårdnadstvistutredningen, Vårdnad, boende, umgänge.

¹⁴³ Prop. 1997/98:7, Vårdnad, boende och umgänge, s. 49.

¹⁴⁴ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 66.

¹⁴⁵ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 33.

¹⁴⁶ SOU 1995:79, Vårdnadstvistutredningen, Vårdnad, boende, umgänge.

ansvar. Ett exempel som tas upp är att automatisk gemensam vårdnad styrker pappors ställning och blir ett stöd för papporna gentemot arbetsgivare i sin rätt att ta ut föräldraledighet. Båda föräldrarna är likställda, delaktiga och lika viktiga för barnet. Gemensam vårdnad brukar antas bidra till gemensamt ansvar och att båda tillåts ta detta ansvar.¹⁴⁷ Jämställdhetsaspekterna är tydligt kopplade till barnperspektivet. För att uppfylla barnkonventionens intentioner bör båda föräldrarna värdesättas på lika villkor. Utredningen pekar på vikten av en uppgradering av faderskapet som en lika viktig aktör i vårdnadsansvaret som modern. Lagförslaget menar man tar ett stort steg framåt i att ge FB en mer könsneutral och icke diskriminerande lagstiftning. Trots att utredningen gång på gång pekar på föräldrars lika värde i relation till barnet anser man att ett visst skyddsintresse mot fadern måste upprätthållas. Den vetorätt som förslaget innehåller ger fortfarande utrymme för att förhindra ett gemensamt vårdnadsansvar. Regeln ger dels fadern möjlighet att bli av med sitt vårdnadsansvar och dels modern en möjlighet att säkerställa sitt enskilda vårdnadsansvar. Vetorätten kan inte riktas mot modern som vårdnadshavare. Regeln är ett förbehåll mot faderns vårdnadsrätt. Förbehållet menar utredningen grundar sig på att; gemensam vårdnad är en krävande vårdnadsform, samarbete krävs av föräldrarna, hänsyn måste tas till det enskilda barnets bästa, exempelvis skydda barn som far illa, det finns olämpliga föräldrar, en förälder kan utsättas för övergrepp, vårdnadstvisterna kan öka för att bli av med gemensam vårdnad vilket inte är bra för barnet.¹⁴⁸

Som utredningen själv konstaterar så kan modern, genom tre månaders regeln, på ett enkelt och smidigt sätt få behålla sin ensam vårdnad och fadern tillåts avsäga sig sitt ansvar.¹⁴⁹

I utredningen redovisas även flera argument för att modern inte ska tvingas till att dela vårdnaden med fadern mot sin vilja. Dessa övriga argument som utredningen redovisar för är: Risk för att kvinnan hellre väljer abort än att dela vårdnaden, fadern kan, utan tidigare kontakt med barnet, bli ensam vårdnadshavare om modern dör, barnet avlats vid tillfällig förbindelse, modern kan uppleva faderns del i vårdnaden som en ovälkommen inblandning i sitt liv, modern kan vägra medverka till faderskapsfastställelse, gemensam vårdnad försvårar konflikt, barnet avlats vid våldtäkt.¹⁵⁰

Utredningens lagförslag syftar till och anser att ökad användning av gemensam vårdnad kan bidra till ökad jämställdhet mellan föräldrarna och till att fler barn har två föräldrar som båda tar ansvar för barnet.¹⁵¹

3.3. Remissvar gällande lagförslaget Ds 1999:57

Vilka reaktioner fick det senaste lagförslaget då det skickades ut på remiss?

Remissvaren som inkom till Justitiedepartementet angående lagförslaget som presenterades i Ds 1999:57 är den mest aktuella samlade dokumentationen kring frågan om gemensam vårdnad och därmed ökad jämställdhet mellan föräldrarna i relation till barnet.

¹⁴⁷ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 49-51.

¹⁴⁸ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 51-56.

¹⁴⁹ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 68.

¹⁵⁰ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 53-55.

¹⁵¹ Ds 1999:57, Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar, s. 70-71.

41 stycken remissvar inkom till departementet. Av dessa är 25 positiva till förslaget, 10 st är negativa och emot förslaget, slutligen är det 6 remissinstanser som inte tar ställning för ett ja/nej, bland annat för att de inte vill ha en vetorätt.

Av remissinstanserna var det 5 domstolar, 7 kvinnoorganisationer, 5 föräldraorganisationer och 3 barnorganisationer som kom in med sina ställningstagande. Av domstolarna svarade 1 ja, 1 nej och 3 tar inte ställning. Intressant här är att deras diskussioner berör tvistökning/reducering, antalet mål i domstol främsta fokus. Av kvinnoorganisationerna svarade 2 ja och 5 nej. Av föräldraorganisationerna svarade 4 ja och 1 nej. Av Barnorganisationerna svarade 2 ja och 1 tar inte ställning, vill inte ha vetorätten.

Remissvaren ger en stark indikation om vilka argument som är med och styr utvecklingen i lagstiftningshänseende. Vilken syn förmedlas om det manliga föräldraskapet? Utifrån vilka aspekter diskuteras förslaget? Jämställdhet, diskriminering, barnets rättigheter eller/och skyddsperspektivet?

3.3.1. Argument för förslaget i dess helhet

Barnets bästa ska självklart stå i centrum i de lagregler som berör barn. Det är också klart att ett barn har behov av nära och goda relationer till båda sina föräldrar oavsett om föräldrarna är gifta med varandra eller inte. Förslaget klargör båda föräldrarnas lika värde.¹⁵² Barnperspektivet lyfts fram och ligger i linje med artikel 18 i barnkonventionen.¹⁵³ Lagförslaget stärker pappornas likställdhet med mammorna och ger en tydlig signal om att båda föräldrarna är viktiga och skall ta sitt gemensamma ansvar. För barnet är det viktigt att det finns en pappa som känner sig som psykologisk pappa, även om han inte bor med barnet.¹⁵⁴ En utökad möjlighet till gemensam vårdnad kan antas bidra till ökad jämställdhet mellan föräldrarna. Gemensam vårdnad genom lagstiftning ger viktiga signaler och kan på lång sikt påverka inställningen i samhället om hur vårdnaden bör vara utformad och därigenom utöka föräldrarnas aktiva ansvarstagande för barnet.¹⁵⁵

Ett rättsligt gemensamt ansvar främjar goda förhållanden mellan barnet och båda föräldrarna. Lagstiftningen bör utgå ifrån majoriteten av fall där gemensam vårdnad är det bästa och undantag bör göras för de enstaka fall där det inte är det. En utökad rätt till gemensam vårdnad kan bidra till en ökad jämställdhet mellan föräldrarna och harmonierar med utvecklingen i samhället som går mot en mer aktiv fadersroll, förändrade könsroller och ökad jämställdhet.¹⁵⁶ Automatisk gemensam vårdnad ger fördelar såsom; barns rätt att vårdas av sina föräldrar stärks, föräldrarnas juridiska ställning i förhållande till barnet likställs, samhället markerar båda föräldrarnas ansvar, ökad jämställdhet.¹⁵⁷

3.3.2. Argument för förslaget men utan tre månaders regeln

Huvudregel bör vara gemensamt rättsligt vårdnadsansvar då barn behöver båda sina föräldrar. Sett ur barnets synvinkel är det av största vikt att föräldrarna redan från barnets födelse tvingas ta ställning till

¹⁵² Regeringskansliet, Justitiedepartementet, enhet för familjerätt och förmögenhetsrätt, Dnr ju 1999/4923, Rädda Barnens remissyttrande, inkom 2000-06-09.

¹⁵³ Se not 152, Barnombudsmannen, inkom 2000-05-31.

¹⁵⁴ Se not 152, Föreningen Sveriges Socialchefer, inkom 2000-06-05.

¹⁵⁵ Se not 152, Söndagsbarn, inkom 2000-05-18.

¹⁵⁶ Se not 152, Riksförsäkringsverket, inkom 2000-05-26.

¹⁵⁷ Se not 152, Britt Malmö/Lund, inkom?

innebörden av ett vårdnadsansvar. Vårdnadsansvaret är under barnets uppväxt den viktigaste rättsföljden av föräldraskap.¹⁵⁸

Tre månaders regeln bör inte införas då den medvetet grundar sig på köns och civilstånds diskriminerande undantagsförhållanden. Fadern underställs en karantän regel och moder ges en vetorätt. Barn ska inte diskrimineras på grund av föräldrarnas civilstånd, tre månaders regeln upprätthåller möjligheten till diskriminering. Diskriminering ger upphov till tvister och frånvarande föräldrar.¹⁵⁹ Invändningar mot förslaget är att dess underliggande mening genomsyras av att mammorna är viktigare än papporna. Att mamman får vårdnaden automatiskt diskuteras inte ens, emedan pappor ifrågasätts i och med vetorätten. En olämplig förälder är inte per automatik pappa.¹⁶⁰ Förslaget ger sammantaget en signal om att modern alltid betraktas som den bästa vårdnadshavaren och motverkar den attitydförändring som utredningen vill åstadkomma. båda föräldrarna. Värnandet om barnets bästa tycks utredningen ge modern ensamrätt att avgöra.¹⁶¹ Det är oacceptabelt att den ogifta förälderns kön skall vara avgörande för dess möjligheter att påverka sitt nyfödda barns framtida vårdnadssituation. Alla barn bör få två vårdnadshavare med samma automatik som de har två föräldrar. En förälder lyfts helt enkelt bort utan att barnets bästa behöver beaktas. Lagförslaget ger bara ännu fler könsdiskriminerande rekvisit i FB med preferenser för mödrar. Fäder särbehandlas negativt. Lagen ska värna om och betona bådars ansvar från barnets födelse. Alla föräldrar ska behandlas som jämlika.¹⁶²

Lagförslaget genomsyras av föräldraperspektivet till nackdel för barn, det motarbetar barnkonventionens artikel 2 och artikel 18, det motarbetar jämställdhet genom att lägga ett kvinnoperspektiv på de föreslagna ändringarna, det strider mot grundlag och Europakonventionen om mänskliga rättigheter. Ogifta fäder kommer precis som tidigare att behöva bli godkända av någon annan för att få ta del i vårdnaden. Vetorätten gagnar inte barnet utan är enbart konfliktgenererande och ger modern ett vapen mot fadern. Vetorätten skulle sannolikt öka antalet vårdnadstvister inför domstol. Automatisk gemensam vårdnad skulle däremot minska antalet tvister.¹⁶³

3.3.3. Argument mot förslaget

Lagförslaget drabbar de kvinnor och barn som lever under hot av den man som är barnets far, och de barn vars far inte är engagerad i barnet. Att lagstifta till jämlikhet går inte så länge gemensam vårdnad och det faktiska ansvaret betyder olika saker. Det råder inte jämlikhet mellan män och kvinnor i dagens samhälle. Den dagen männens fysiska och psykiska misshandel av kvinnor och barn upphör kan frågan om jämlikhet diskuteras. Medvetna om att det idag finns pappor som känner sig diskriminerade så kan det konstateras att så länge våldet och misshandeln ökar så kan inget göras åt den saken. Möjliga skäl till att kvinnan ej går med på gemensam vårdnad är; barnet är en produkt av våldtäkt, pappan har misshandlat kvinnan under graviditeten, pappan vill inte erkänna faderskapet eller har krävt abort, barnet

¹⁵⁸ Se not 152, Barnets rätt i samhället, inkom 2000-06-07.

¹⁵⁹ Se not 152, Britt Malmö/Lund, inkom?

¹⁶⁰ Se not 152, Föreningen Sveriges Socialchefer, inkom 2000-06-05.

¹⁶¹ Se not 152, Eksjö Kommun, inkom 2000-05-31.

¹⁶² Se not 152, Föräldrar i Sverige, FRIS, inkom 2000-06-02.

¹⁶³ Se not 152, Umgängesrätts Föräldrarnas Riksförbund, inkom 2000-06-05.

resultatet av en tillfällig förbindelse, fadern ointresserad av barnet, fadern olämplig genom sin ovilja att sätta barnets behov främst, fader utsatt andra barn för sexuella övergrepp.¹⁶⁴

Om mannen tidigare hotat modern eller krävt abort får han ännu ett maktmedel genom det nya lagförslaget. Förslaget kommer att förstärka den ojämlika maktrelationen mellan män och kvinnor mer än att uppmuntra till jämställdhet. Mannen har av hävd möjlighet att straffa kvinnan som han ansett olydig genom sin roll som familjeförsörjare. Att kalla detta behov av maktutövande för jämställdhet är ett håll mot hälften av jordens befolkning och deras barn. Samhället signalerar att om män inte kan ta ansvar måste man locka dem med ökad makt. Gemensam vårdnad förutsätter gemensamt ansvar och samhället borde först komma till rätta med pappornas olika grader av ansvarslöshet innan man lagstadgar om gemensam vårdnad. Förslaget skapar konflikter.¹⁶⁵ Det föreligger brister i analys och utredning av förslaget ur ett jämställdhetsperspektiv. Man diskuterar endast huruvida fäder är diskriminerade om, och i så fall i vilken omfattning, mödrar är diskriminerade berörs inte. Den tidsfrist på tre månader som förslaget innehåller betyder endast att vårdnadsfrågan aktualiseras på ett tidigt stadium. Tidsfristen kommer att uppfattas som en startsignal för att stämna om vårdnad och boende. Av utredningar som har gjorts av rättspraxis sedan domstolens möjligheter att utdöma gemensam vårdnad mot en förälders vilja infördes 1998 framkommer att allmän domstol i samtliga instanser utdömt gemensam vårdnad också i familjer som präglats av kraftiga föräldrakonflikter och när våld förekommit. Inte heller barns och föräldrars grundläggande fri- och rättigheter vid utövandet av vårdnaden har fullt ut beaktats. Gemensam vårdnad mot en förälders vilja riskerar därmed även att kränka vårdnadshavares rätt till respekt för sina religiösa och filosofiska åskådningar i samband med barnets uppfostran och utbildning.

En lagstiftning som förväntas leda till att blivande mödrar av rädsla för ett påtvingat samarbete med barnafadern väljer att abortera sina barn är inte förenligt med de ideal som ett demokratiskt rättssamhälle bygger på. Det kan vidare ifrågasättas om förslaget är förenligt med de svenska åtagandena enligt barnkonventionen artikel 6.¹⁶⁶

3.3.1. Argument som inte tidigare berörts

Ett icke genusrelaterat argument mot gemensam vårdnad är att bedömningen av rätten till vårdnadsansvar bör innefatta båda föräldrarna. Finns det för någon av föräldrarna någon självklar vårdnadsrätt att utkräva? Ur barnets synvinkel är det inte helt otänkbart att någon annan än den biologiska föräldern fick ansvaret för barnet. Det är ur ett barnperspektiv viktigt att få rätten till båda sina föräldrar med det är inte nödvändigt att båda dessa är vårdnadshavare. Däremot kan det anses nödvändigt ur föräldraperspektivet, föräldrarnas rättigheter och skyldigheter gentemot barnet.¹⁶⁷

Det finns ett inbyggt statusförhållande i relation till vårdnadsbegreppet vilket ger en legal ram för avgörande av tvister. Att ha olika föräldrastatus innebär att föräldrarna inte är jämbördiga. Förhållandena blir oklara och medför negativa konsekvenser. Parterna är inte jämstarka i relation till att man idag måste sluta avtal kring vårdnadsfrågan.¹⁶⁸ I definitionen av ett gott föräldraskap borde vi ha jämbördiga

¹⁶⁴ Se not 152, Ensamstående Mammors Rätt i Samhället, inkom 2000-06-?.

¹⁶⁵ Se not 152, Föreningen Enastående Föräldrar, inkom 2000-06-02.

¹⁶⁶ Se not 152, Juridiska Fakultetsnämnden, Stockholms Universitet, berett av Schiratzki Johanna, inkom 2000-06-02.

¹⁶⁷ Singer Anna, a a, not 12, s. 530.

¹⁶⁸ Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 39 ff.

kriterier för vad vi kräver av en mamma och en pappa.¹⁶⁹ Gemensam vårdnad är implicit en uppmaning om samarbete. Lagens och det offentliga normgivande kraft innebär troligen att en del föräldrar, som inte självmant skulle gjort det, tänker efter och finner det möjligt att samarbeta om barnet. På sikt kommer denna goda effekt av lagen överväga.¹⁷⁰

Intresset att få vårdnaden om sitt barn ligger ofta bakom beslutet att sätta barn till världen. Följer inte rätten att få ta hand om barnet med föräldrastatusen skulle inte många välja att bli föräldrar.¹⁷¹

3.4. Egen analys

Idag är det cirka 5 % av alla fäder som inte har legalt vårdnadsansvar i relation till sina barn. Det kan tyckas vara en nästan försumbar siffra. Men jag hävdar att siffran för diskriminerade män är 100 %. Enbart faderskapet i sig genererar, vid barnets födelse, inte ett direkt fullgott rättsligt föräldraskap. Idag får en man som vill vara delaktig i vårdnadsansvaret, sitt ansvar genom giftermål med modern eller genom hennes godkännande hos socialnämnden eller genom ett domstolsbeslut. Har det någon betydelse?

Det spelar en betydande roll för den förälder som vill vara förälder fullt ut men förvägras detta på grund av sitt kön. All form av diskriminering öppen eller dold påverkar människor och deras attityder. Vill vi att barnet ska ha två lika ansvarsfulla föräldrar måste lagen också från början ge båda föräldrarna detta ansvar.

Jag har i min uppsats utgått ifrån det fungerande föräldraskapet. Den majoritet av föräldrar som inte brister. Lagstiftaren utgår från motsatsen, det vill säga så länge det finns män som brister kommer inte gemensam vårdnad vara ett, enligt lagen, självklart utgångsläge. Regleringen kring faderskapet har av lagstiftaren givits en omvänd metod. Utgångsläget är att minoriteten styr lagstiftarens beslut och argumentation. Även i det senaste lagförslaget Ds 1999:57 finns en tydlig markering att skyddsfunktionen mot män måste upprätthållas. Föräldrarättsens regelsystem har tre funktionssyften: Dels en handlingsdirigerande funktion som kan sägas ge uttryck för hur lagstiftaren vill att familjerelationer ska se ut och bestå. Man kan även se det som en pedagogisk funktion eftersom dess uppgift är att styra allmänhetens beteende och påverka föräldrarnas utövande av föräldraskapet. Vidare har vi den konfliktlösande funktionen som talar om för oss vilken rättsföljd som inträder om vissa fakta och vissa omständigheter föreligger. Sedan har vi då skyddsfunktionen som har till syfte att skydda barnets intressen.¹⁷² När det gäller synen på faderskapet har diskussionen fokuserats på skyddsfunktionen. Samtidigt finns också hos lagstiftaren en klar vilja att hitta former för en uppdatering för män i deras föräldraroll till en jämlik nivå. En förändrad syn på föräldraskapet som har sitt ursprung i barnkonventionen där det eftertryckligen stadgas om barnets rätt till båda sina föräldrar.

När jag har studerat de argument som förts fram till försvar om varför män inte ska ha rätt till ett jämlikt föräldraskap så finns det två huvudfåror att följa. Den första och den svagaste är tanken om den perfekta kärnfamiljen. En form av lagstiftningssideologi. Utgångspunkten för den rättsliga konstruktionen

¹⁶⁹ Nordborg Gudrun, tidskriften Genus, 1/02, Nationella sekretariatet för genusforskning artikel författare Parbring Bosse, s. 29.

¹⁷⁰ Gustavsson Torgny, a a, not 1, s. 131-132.

¹⁷¹ Singer Anna, a a, not 11, s. 392-393.

¹⁷² Singer Anna, a a, not 11, s. 35 ff och Schiratzki Johanna, a a, not 16, s. 335.

som FB bygger på är vad som vid 1900-talets början uppfattades som normal. Reglerna i FB har inte anpassats till nutid. Det tycks som om standardbilden av föräldraskapet som idag inte längre är gällande ska upprätthållas. Det vill säga att modern är gift vid barnets födelse.¹⁷³ Lagstiftaren vill se familjen ur ett visst perspektiv och leda människor i en viss riktning. Inom föräldrarätten är dock inte argumentationen kring den ”riktiga” familjen längre så stark. Det finns en klar medvetenhet om att föräldrar väljer andra utgångslägen för sin familjebildning än de traditionella och därmed en acceptans som påverkar lagstiftarens agerande.¹⁷⁴

Den andra huvudfåran handlar om ett stark ställningstagande att män inte ska ha samma rättigheter som kvinnor i relation till barnet. Inte per automatik i alla fall. I den argumentationen finns en klar medvetenhet om att män särbehandlas, men att ett sådant förfarande är nödvändigt ur ett skyddsperspektiv. Skyddsfunktionen är utvidgad till att både barnet och modern måste skyddas och att det har en klar prioritet i relation till mäns rättigheter. Man säger nej till gemensam vårdnad som ett utgångsläge, med hänvisning till att det finns män som brister. Argumenten om mäns olämplighet är tydliga: Män misshandlar, förtrycker och hotar. Män avlar barn genom sexualbrott och män är potentiella pedofiler. Om män fick automatisk gemensam vårdnad skulle de utöva sin makt över kvinnan. Kvinnor som inte vill dela vårdnadsansvaret anses ha ett giltigt skäl till detta. Om kvinnan mot sin vilja måste dela vårdnadsansvaret kan det få katastrofala följder. Och till slut det absolut vanligaste och mest legitima argumentet, gemensam vårdnad kräver att man kan samarbeta och kvinnan hävdar att mannen är omöjlig att samarbeta med.¹⁷⁵

Att det finns fäder som brister är den legitima grund som används för att upprätthålla en könsdifferent lagstiftning. Om argumentationen, att gemensam vårdnad inte ska jämsställas, grundar sig på att det finns män som brister, då är det mycket märkligt att lagstiftaren ser genom fingrarna när det gäller en gift man. Är kvinnor som misshandlats eller har barn som far illa, alltid ogifta? Tänk om det inte är så. Högst sannolikt har civilståndet ingen betydelse för om en förälder är olämplig eller ej. Då faller de argument som används mot att inte införa automatisk gemensam vårdnad. De argument som idag är den starkaste grunden för att reformen inte genomförs. Mer troligt är att problemet finns hos den enskilda personen och bör därför hanteras utifrån det enskilda fallet. Den minoritet av föräldrar som brister måste fångas upp genom en väl fungerande skyddslagstiftning.

Uppdatera skyddslagstiftningen kring föräldraskapet. FB 6:7 är den regel i FB som idag ger möjlighet att frånta en förälder dess vårdnadsansvar.¹⁷⁶ Om skyddsfunktionen är så viktig, att den går före mäns rätt till likvärdigt föräldraskap, varför läggs då inte mer av reformarbetet på att utveckla skyddslagstiftningen? Det viktiga är att se till att skyddsfunktionerna som styr upp negativa effekter i föräldraskapet är tillräckligt utvecklade och fungerande instrument. Här borde då lagstiftarens medvetenhet om sin

¹⁷³ Agell Anders, Familjreformer och lagstiftningsideologi, Svensk Juristtidning, 1998, s. 521 ff. Agell diskuterar olika lagstiftningsalternativ i relation till familjelagstiftningen. Han menar att familjestabiliteten och äktenskapet borde vara lagstiftarens främsta mål.

¹⁷⁴ Det allra senaste exemplet på det är ändringen i Lag (1987:813) om homosexuella sambor i vars 15:e punkt införts en ändring som trädde i kraft 2003-02-01, vilket innebär att FB 6:10 a som stadgar om möjligheten att få vårdnaden om sin sambos eller makes/makas barn, även gäller homosexuella par.

¹⁷⁵ Se avsnitt 3.3.

¹⁷⁶ I Socialtjänstlagen 12 §, 12 a § och 71 § och i Lagen om vård av unga 1 § och 2 § tillhandahålls instrument för att frånta förälder som brister dess ansvar.

normgivande funktion utgå från den majoritet av fungerande föräldrar för att sedan klart markera att det finns ett skyddsintresse som lagen är satt att bevaka och som har till uppgift att upprätthålla barnets och den enskilda föräldrarnas intressen mot den förälder som brister.

Det finns både män och kvinnor som brister i sitt föräldraskap, några redan från början, andra senare under barnets liv och därför inte bör ha ett föräldraansvar.¹⁷⁷ En förälder som brister kan och ska inte utöva varken faktiskt eller legalt vårdnadsansvar.

Var befinner vi oss då idag? Förslaget i Ds 1999:57 gick inte vidare i processen utan Justitiedepartementet har nu tillsatt en parlamentarisk utredning, en vårdnadskommitté¹⁷⁸ som arbetar utifrån ett nytt direktiv.¹⁷⁹ Huvuduppgiften är att utvärdera 1998 års vårdnadsreform, om domstolens möjlighet att besluta om gemensam vårdnad mot den ena föräldrarnas vilja. Kommittén ska undersöka hur de nya reglerna om vårdnad tillämpas av domstolar och socialnämnder. De ska också se vilka följder de nya reglerna om gemensam vårdnad och boende har fått. Särskilt ska uppmärksammas hur de tillämpas när det förekommit övergrepp eller misstanke om detta. Intressant är att direktivet även innehåller en medvetenhet om att beslutanderätten och konfliktsituationer kring barnet existerar oavsett om föräldrarna bor tillsammans eller ej. Man vill att kommittén tittar på problematiken utifrån aspekten att hitta lösningar som gäller oavsett civilstånd eller levnadssätt. Man vill att systemet ska fungera i det dagliga livet. Bestämmanderätten vid gemensam vårdnad bör så långt som möjligt vara densamma för föräldrar som bor tillsammans som för särlevande föräldrar.¹⁸⁰

Vad pågår ute i debatten idag? Förslag på juridiska barnombud, specialdomstolar eller en myndighet som uppbär den kompetens som behövs för att hantera barnets skyddsbehov och familjens konfliktlösningsbehov har diskuterats.¹⁸¹

En debatt som förs är den om föräldraledighet i samband med barnets första levnadsår. Kravet på en jämlik och rättvis föräldraledighet har framförts. Man menar att en lagstiftning om hur månaderna ska fördelas rättvist mellan föräldrarna är ett jämställdhetskrav.¹⁸² Samtliga debattinlägg behandlar kravet på lika föräldraledighet ur ett kvinnligt jämställdhetsperspektiv. Delad föräldraledighet ger kvinnor rättvisare möjligheter inom arbetslivet när det gäller karriär eller lön. Detta kan inte innebära något annat än att

¹⁷⁷ Ett exempel som tydligt visar på barnets behov av skydd, oavsett kön på föräldern, är vid barnmisshandel. År 2002 gjordes 7.235 anmälningar om barnmisshandel av barn 0-14 år. Nio av tio misshandelsfall sker i hemmet. I en tredjedel av fallen är det kvinnor som utfört misshandeln. Se Nilsson Lotta, Barnmisshandel, en kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn, Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:5, Stockholm, 2000, s. 33-34.

¹⁷⁸ Ju 2002:09, 2002 års vårdnadskommitté.

¹⁷⁹ Dir. 2002:89, Vårdnad, boende, umgänge.

¹⁸⁰ Dir. 2002:89, Vårdnad, boende, umgänge, s. 3-4.

¹⁸¹ BO, rapport från barnens myndighet till regeringen, Många syns inte men finns ändå, Barnombudsmannen, Stockholm, 2002, s. 78-80. Ds 1995:2, Pappagruppen, a a, not 124, s. 114. Se även artiklar; Dagens nyheter, Insidan, Så kan striden om barnen vändas till samarbete, Singer Anna m.fl. 04/12 2001. Svenska Dagbladet, Kolumn. Thunberg Karin, 28/12 2002.

¹⁸² Se artiklar; Dagens Nyheter, Ledare, Pappa kom hem, 29/01 2003. Dagens Nyheter, DN Debatt, Gör föräldrapenningen helt individuell, Claes Borgström m.fl. 13/02 2003. Dagens Nyheter, DN Debatt, Tvinga pappan ta halva föräldraledigheten, Sunna Lotten m.fl. 01/02 2003. Dagens Nyheter, Lika ledighet för föräldrarna, Klinth Roger, 13/02 2003.

mäns position och mäns rättigheter är intressanta om kvinnors rättigheter är målet. Men det tydliggör också att i dag anser de allra flesta att män är fullgoda föräldrar och att de ska ta sig rätten att vara det även rent faktiskt. Ett faktiskt vårdnadsansvar är den yttersta konsekvensen i barnets liv och i föräldraskapet. Anser vi med rätta att pappor ska/kan ta det ansvaret medger vi också att de har kvalifikationer för att ta ett legalt vårdnadsansvar. Vill vi ha ett mer jämställt samhälle måste det ske både inom arbetsliv och familjeliv. Vill vi att män ska ta ett faktiskt vårdnadsansvar så bör vi även anse att det är helt i sin ordning att män får ett legalt vårdnadsansvar som är kopplat till barnet. Att inte ge männen ett legalt vårdnadsansvar när deras barn föds och ändå kräva lagstiftning kring delad föräldraledighet vore minst sagt i fräckaste laget.

Lagstiftningen inom föräldrarätten reglerar inte en enskild situation utan dess återverkningar påverkar familjen som helhet i nuet och i framtiden.¹⁸³

Den svenska lagstiftningen har till uppgift att vara könsneutral. I regeringsformen 1:2 står det att det allmänna skall tillförsäkra män och kvinnor lika rättigheter och värna om den enskildes privat och familjeliv. Vidare stadgas i regeringsformen 2:16 att lagar och andra föreskrifter inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön.

Jag anser att FB i relation till faderskapet är en könsdiskriminerande lagstiftning.

¹⁸³ Se Gustavsson Torgny, a a, not 1. Se Öberg Bente & Gunnar, Skiljas men inte från barnen, 3:e omarbetade utgåvan, Natur och Kultur, Uddevalla, 2000.

Källförteckning

Litteratur

- Agell Anders, *Familjeformer och lagstiftningsideologi*, Svensk Juristtidning, 1998
- Barnombudsmannen, Nordström Åsa redaktör, *Upp till 18 fakta om barn och ungdomar*, BO, Statistiska centralbyrån, 2001
- BO, Barnets bästa – *från vision till verklighet*, upplaga 1, Barnombudsmannen och Fritzes, Sverige, 2001
- BO, rapport från barnens myndighet till regeringen, *Många syns inte men finns ändå*, Barnombudsmannen, Stockholm, 2002
- De Groat Angelin, *Växelvisboende – ekonomiska konsekvenser för barn och föräldrar*, Examensarbete 20 poäng, Juridicum, Stockholms Universitet, 2001
- Gunnarsson Åsa, *Familjeföreställningar, om familjens betydelse inom juridik, ekonomi och forskning*, Iustus Förlag AB, Uppsala, 2001
- Gustavsson Torgny, *Barn och ungdomspsykiatriska synpunkter på vårdnad, boende och umgänge*, bilaga 1, Ds1999:57, 1999.
- Johansson Thomas, *Om deltidspappor och deras barn*, Carlssons Förlag, Göteborg, 1999 Nilsson Lotta, *Barnmisshandel, en kartläggning av polisanmäld misshandel av små barn*, Brottsförebyggande rådet, BRÅ-rapport 2000:5, Stockholm, 2000
- Nordborg Gudrun, tidskriften Genus, 1 / 02, Nationella sekretariatet för genusforskning, artikeln *Nya vårdnadslagen*, artikelförfattare Parbring Bosse
- Plantin Lars, Månsson Sven –Axel, *Mäns föräldraskap om faderskap och manlighet i ett livsperspektiv*, Göteborgs Universitet, Institutionen för socialt arbete, Rapport 1999:6, Göteborg 1999
- Red. Palme Joakim, Wennemo Irene, *Välfärdsprojektet*, skriftserien: Fakta/Kunskap Nr 3, Norstedts Tryckeri AB, Stockholm, 1996
- Saldeen Åke, Agell Anders, *Faderskap, vårdnad, adoption, femte upplagan*, Iustus Förlag, Uppsala, 1991
- Saldeen Åke, *Barn och föräldrar*, 3 upplagan, Iustus Förlag, Uppsala, 1995
- Statistiska Centralbyrån, *På tal om kvinnor och män*, Örebro 2000:5, 2000
- Schiratzki Johanna, *Vårdnad och vårdnadstvister*, Norstedts juridik, Stockholm, 1997
- Singer Anna, *Föräldraskap i rättslig belysning*, Iustus Förlag, Uppsala, 2000
- Svensson Eva-Maria, *Genusforskning inom juridiken*, andra upplagan, högskoleverket, Sverige, 2001
- Öberg Bente & Gunnar, *Skiljas men inte från barnen*, 3:e omarbetade utgåvan, Natur och Kultur, Uddevalla, 2000

Offentliga tryck**Statens offentliga utredningar**

Lagberedningen inför 1917 års Barnlagstiftning LB III

SOU 1972:41 *Familj och äktenskap 1*

SOU 1979:63 *Barnets rätt 2. Om föräldraansvar m.m.*

SOU 1995:79 *Vårdnadstvistutredningen, vårdnad, boende och umgänge*

Departementsserierna

Ds 1999:57 *Gemensam vårdnad för ogifta föräldrar*

Ds 1995:2 *Pappagruppens slutrapport*, arbetsgruppen (S1993:C) om papporna, barnen och arbetslivet

Ds 2001:53 *Föräldrars samtycke till adoption*

Ds Ju 1975:17 *Faderskap och vårdnad*

Kommittédirektiv

Dir. 1993:120 *vårdnad, boende, umgänge*

Dir. 2002:89, *vårdnad, boende, umgänge*

Propositioner

Proposition 1975/76:170 *Faderskap och vårdnad*

Proposition 1981/82:168, *Om vårdnad och umgänge*

Proposition 1997/98:7 *Vårdnad, boende och umgänge*

Riksdagstrycket

JuU 2002:09, 2002 års vårdnadskommitté

Råd och anvisningar

Riksförsäkringsverkets allmänna råd 1999:2 *Särskilt bidrag till ensamstående med barn*

Riksförsäkringsverkets Allmänna råd 1996:15 *Underhållsstöd och förlängt underhållsstöd*

Rättsfallsregister**Högsta Domstolen**

NJA 1970 s 347

NJA 1983 s 170

NJA 1987 s 116

NJA 1989 s 335

NJA 1998 s 267

Regeringsrätten

RÅ 1983 2:14

RÅ 1983 2:18

RÅ 1997 ref 8

Hovrätten

RH 1995:85

Europadomstolen

(113/1997/897/1109) Case of Söderbäck v Sweden

ERD 130 (1998 Olsson)

ERD 144 (1998 Nielsen)

Övrigt

JO 981002, beslut 2680-1997

Socialtjänst 2002:5, *familjerätt 2001*, Socialstyrelsen

Barnombudsmannen, remissyttrande över betänkandet SOU 1995:79 *Vårdnad, boende, umgänge*, p.4.4 Barnets bästa, dnr 9:235/95

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, enhet för familjerätt och förmögenhetsrätt, Dnr ju 1999/4923; Remissyttrande över Ds 1999:57; Rädda Barnen, Föreningen Sveriges Socialchefer, Socialstyrelsen, Barnombudsmannen, Eksjö Kommun, Söndagsbarn, Riksförsäkringsverket, Britt Malmö/Lund, Föräldrar i Sverige, Umgängesrätts Föräldrarnas Riksförbund, Barnets rätt i samhället, Ensamstående Mammors Rätt i Samhället, Juridiska Fakultetsnämnden, Stockholms Universitet.

Artiklar; Dagens Nyheter, Ledare, Pappa kom hem, 29/01 2003. Dagens Nyheter, DN Debatt, Gör föräldrapenningen helt individuell, Claes Borgström m.fl. 13/02 2003. Dagens Nyheter, DN Debatt, Tvinga pappan ta halva föräldraledigheten, Sunna Lotten m.fl. 01/02 2003. Dagens Nyheter, Lika ledighet för föräldrarna, Klinth Roger, 13/02 2003.

Dagens nyheter, Insidan, Så kan striden om barnen vändas till samarbete, Singer Anna m.fl. 04/12 2001. Svenska Dagbladet, Kolumn. Thunberg Karin, 28/12 2002.